

AZ ELSŐ DÍJÁTADÁSRA
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM DÍSZTERMÉBEN,
1995. DECEMBER 21-ÉN KERÜLT SOR

AZ ELSŐKÉNT ÁTADOTT
MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJ,

a történelmi jelentőségű rockopera, az
ISTVÁN A KIRÁLY
laudációja

Az első méltatást Szokolay Sándor mondta el 1995. december 20-án a budapesti Szent István Bazilika Szent Jobb kápolnájában.

(Megtartottuk a rögtönzött előadás szóbeli jellegét.)

Tisztelt Bizottság!

Előre kell bocsátanom, hogy a populáris zenének nem vagyok szakértője, még rendszeres hallgatója sem – sem rajongója, sem elítélője. Mindezek ellenére ajánlom és támogatom Szörényi Levente *István a király* című művét. Nem az én műfajom, de ez nem szól ellene, sőt ott voltam az ősbemutatón, őszinte meghatottsággal hallgattam és néztem – az akkori időben ugyancsak – TETTnek számító bátor témaválasztást. Nagy áttörést jelentett ez a jellegzetesen „magyarközlendő”! Végre a populáris zene kilépett az intim-érzékeség bűvköréből. S nem félt a felületen túli, mélyebb mondanivalótól. S talán az igénytelenebbeknek erre az „üzenet”-re (az akkori szemlélet-befolyásoló időkben) nagyobb szükségük volt, mint a szellemiekben bővelkedő „vájtfülűeknek”. Sokakhoz szóló mű ez, és nem is épp igénytelen! E műfaj tömegeihez szólni szerettem (finnyasság nélkül): misszió! Az ún. „komolyzene” – valljuk be – nem szól a teljes nemzethez... s nem a „mi közösségünké”, miért irigyeljük tehát az effajta élményt?

Rendkívül fontosnak tartom, hogy az *István a király* a nemzetről és a széles tömegekhez szól. A múltat a jövőbe vetítő igénye épp a bemutató méltatlan korára fért rá. A dramaturgiája fény- és árnyékszerűen kontrasztos. A szereplők karaktere kifejezetten színpadszerű. Kielezett ilyen szempontból a „nemzetalapító” morális-hitű Szent István s a vele szembenálló, pogány-hagyományú Koppány... A mű egyikük mellett sem teszi le a voksot, hanem „vonzóvá tételükkel” feszíti életszerűvé és maivá s erősen „áthallásossá”!

Az időszerűség ötvöződik a műfaj lehetőségeivel... És Szörényi már az Illés-korszakban is kereste a népzenei ihletést, a virágének-szerűséget... Sikere éppen abban rejlik, hogy átkomponáltsága ellenére „nótaszerű számokba” tömöríti mondanivalóját. A könnyűzene ritkán némít el valakit „belső csendességgel”, ő itt „elnémításra” is mert törekedni. Egyszerre dinamikus és líraian dallamos. De a sikert nehéz magyarázni. Kétségtelen: nagy siker! S joggal! Érdekes, a műfajtól eltérő a hangszerelése.

Ez a mű hasznosan szép!

A play-back felvételek lehetővé tették, hogy a színészi játék is megjelenék, ezt élő zenével nem lehetett volna megoldani. A *Jézus Krisztus szupersztár* óta a világon ennyire összefogott alkotás nem készült. (Bárcsak ne az – egyesek szerint – „amerikai szemétnék” nevezett kultúra jönne ide, hanem ilyen darabok!)

Szörényi az *István a király*t nagyon szerencsés pillanatban komponálta. Nagyon örülnék, ha lenne riválisa, mert így nagyon elmagányosodik. Őt a Nemzeti Társaskörben ismertem meg, többször jártam nála, beszélgettünk. Úgy érzem, hogy azok az átkok, amelyeket nagyon komoly és neves emberek hangoztatnak Szörényi ellen – mondjuk így, magyar „átokbetegség” –, igazságtalanok.

Magyarországon az úgynevezett populáris zene és a komolyzene haragban van egymással. De végezetül elmondanám, hogy az az érzésem, hogy az *István a király* a mai magyar opera közönségére is valamilyen hatással volt.

Összefoglalva: örvendetes lenne, ha a rockopera itthoni útját meghatározná ez a Szörényi-példa.

Szokolay Sándor

BRÓDY János zenész, zeneszerző, szövegíró, előadóművész (Budapest, 1946). A BME Villamosmérnöki Karán tanult 1964 és 1969 között. 1963–73-ban az Illés együttes, 1974–84-ig a Fonográf együttes tagja, 1978-tól önállóan koncertezik. Több mint hatvan nagylemez elkészítésében vett részt, kb. 500 dal szövegét és 100 dal zenéjét szerezte. Filmekhez és színdarabokhoz is komponált zenét. A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete zenei tagozatának elnöke. 1993 óta a Demokratikus Charta szóvivője. 1994-től a Fotex Rt. igazgatóságának tagja.

Kitüntetései: SZOT-díj (1981), a Magyar Művészetért Alapítvány különdíja (1990), Huszka Jenő-díj (1996), Liszt Ferenc-díj (1996).

SZÖRÉNYI Levente gitáros, énekes, zeneszerző, szövegíró (1945. Gmunden, Ausztria). Hegedűn és gitáron tanult játszani, majd négy évig Bágyoni Gézánál éneket tanult. 1965-ban kezdett Bródy Jánossal dolgozni. 1962-ben a Mediterrán-, 1963–64-ben a Balassa-, 1965–73-ig az Illés együttes tagja. 1965-ben a Magyar Rádió amatőr vetélkedőjén első

díjat nyernek. 1966-ban a táncdalfesztiválon szerepelnek (*Még fáj minden csók*), 1968-ban győznek (*Amikor én még kissrác voltam*). 1974–81-ben a Fonográf együttes alapító tagja. 1981-ben részt vesz *A koncerten*. 1984-ben visszavonul a színpadtól. 1987-ben a *Maradj közöttünk* segélykoncert himnuszának szerzője. 1988-ban részt vesz Szegeden *A felkelő nap báza* című nemzetközi népzenei fesztivál létrehozásában.

Kitüntetései: az év zeneszerzője (1983), Erkel Ferenc-díj (1983), KISZ-díj, SZOT-díj (1981), a Magyar Művészetért Alapítvány különdíja (1990), Huszka Jenő-díj (1996).

Főbb művei: zenés darabok: *Human Rights* (oratórium, 1968), *Kőműves Kelemen* (rockballada, 1982), *István a király* (rockopera, 1983), *Fehér Anna* (rockballada, 1988), *Fénylő ölednek édes örömében* (oratórium, 1989), *Atilla Isten kardja* (1993); nagylemezek: hat Illés-, nyolc Fonográf-, húsz Koncz Zsuzsa-, öt Halász Judit-lemez, *Utazás* (szóló, 1974), *Hazatérés* (szóló, 1980).

„A régmúlt bennünk él, anélkül, hogy tudnánk róla. Akárcsak testiünk még embervoltunk előtti időkre emlékezik, akként élteti műveltségünk, beszédünk, munkánk, szellemünk és eszközeink sora az ősök évezredes erőfeszítéseit. (...) Ami volt, nem múlt el, hanem észrevétlen, tudattalan munkál munkánkban, eszmél eszméleteinkben.” (L. Gy.)

LÁSZLÓ GYULÁNAK

a magyar honfoglalás történeti és régészeti átértékelését
szolgáló munkálkodása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

László Gyula 1910-ben született, tehát a század első felében eszmélt és kezdett alkotni. Székelyföldről jött, tevékenységét ez is meghatározta. Még közel voltunk a millenniumhoz, és Magyarország a honfoglalásra emlékezett, amelynek akkor a katonai jellegét emelték ki, a kalandozó magyarok dicsőségét. A kard és az íj volt előtérben.

László Gyula két olyan tevékenysége hangsúlyozható ki, amelyek közül egy is elegendő lenne ahhoz, hogy helyet kapjon a Magyar Örökség láthatatlan múzeumában. Az első a kutatói tevékenysége. Ezen belül két olyan kérdésfeltevés, amelyet László Gyula előtt még senki nem választott.

László Gyula 1944-ben kiadott *A honfoglaló magyar nép élete* című munkája új irányt adott az egész honfoglaláskor kutatásának. Ő dolgozta ki a temetőelemzések módszerét, vagyis bebizonyította, hogy honfoglalás kori temetőink minden vonatkozásban az akkori élet vetületét adják. Ebből a munkából az is kitűnik, hogy nemcsak „rablásra” alkalmas hadviselő nép volt a magyar, nemcsak a rabszolgák munkájából élt, hanem bányászati, kézműves tevékenységet is folytatott, állattenyésztéssel is foglalkozott, és földet is művelt. Nem itt tanulta meg a földművelést, hanem már e tudás birtokában jött erre a földre. A honfoglaló magyarság a hadviselő és termelő néprészek egysége volt.

Másik fordulópontként a kettős honfoglalás elméletét kell megemlítenünk, amelyről hosszú időn keresztül vitatkoztak a kutatók. Bebizonyosodott, hogy a honfoglaló magyarság őstörténete nem egységes. Hét törzs volt, és a hét törzs nem egy irányból „eredt”, hiszen a sztyeppei népek úgy alkottak törzsszövetséget, hogy a területükön lévő különböző törzsek pillanatnyi érdekeik alapján kötöttek szövetséget, amelynek tagjai nem feltétlenül rokon népek voltak.

László Gyula másik nagy érdeme oktatói tevékenysége. Az ELTE professzoraként ment nyugdíjba. Nemcsak az ismereteket adta át, hanem nevelte is diákjait. Mindenkiel külön-külön, személyesen foglalkozva irányt mutatott.

László Gyula példaszerű és áldozatos oktatói munkáját jellemezve Szent Pál leveléből indulhatnánk ki, a következőképpen módosítva azt: „lehetnek nekem ismereteim, ismerhetek minden titkot, ha nem adom át a népemnek, akkor mit sem ér az én tudásom”.

Gedai István

LÁSZLÓ Gyula régész, történész, festő, grafikus és képzőművészeti szakíró (Kőhalom, [ma Románia] 1910 – Nagyvárad, [ma Románia] 1998). Tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula tanítványaként kezdte, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen fejezte be 1928-ban.

1922-től rajzol, 1937–40-ben a Nemzeti Múzeumban segédőr. 1940–44-ben Kolozsvárott egyetemi magántanár, 1944–51-ig a kolozsvári egyetemen nyilvános, rendes egyetemi tanár. 1951–57-ig múzeumi előadó, osztályvezető, 1957-től 1980-as nyugdíjazásáig az ELTE egyetemi tanára. A történettudományok doktora (1966).

Kitüntetései: Fitz József-díj (1988), Széchenyi-díj (1991), Nagy Lajos-díj (1993), Budapestért Díj (1993).

Főbb művei: *A bonfoglaló magyar nép élete* (1944), *Régészeti tanulmányok az avar társadalom történetéről* (1955), *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai* (1961), *A népvándorlaskor művészete Magyarországon* (1970), *Vértesszőlőstől Pusztaszerig* (1974), *Régészeti tanulmányok* (1977), *A nagyszentmiklósi kincs* (1977), *Művészekről, művészetről* (1978), *A „kettős bonfoglalás”* (1978), *Borsos Miklós* (1979), *Őstörténetünkről* (3. kiadás 1987), *Árpád népe* (1988), *Múltunkról utódainknak* (1999).

Növekedés-terv? Egy jellegzetesen magyar szív és elme vállalkozása! Mindent magyar szemmel, magyar szempontból? Igen, csak hogy nagy tudással, nagy műveltséggel, nyugodtan mondhatom: világra-tekintéssel. Ez a Nemeskürty-jelenség.

NEMESKÜRTY ISTVÁN

történetírói és tanári munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Németh László hívja föl a figyelmünket arra az egyébként nyilvánvaló tényre, hogy hiábavaló a tehetség, a sikerhez úgynevezett „növekedés-terv” is szükséges. A szó hosszú évek óta itt van a fülemben, s ennek megfelelően sokféleképpen igyekeztem értelmezni, hiszen végül is azt a tudatosságot hangsúlyozza, mellyel egy egész életpályát fölépítünk. Időnként még vitatkoztam is a gondolattal, mert mintha teljesen kizárná az élettől természetszerűen együtt járó kitérőket. A véletleneket. A sorsot.

És mégis. Növekedés-terv: igen. Németh László azt mondja: növekedés-terv, én meg azt: Nemeskürty István. Mert lehetetlen, hogy vele kapcsolatban ne egy egész pálya rajza bontakozzék ki a szemünk előtt. Lehetetlen nem látnunk, hogy ennek a hosszú-hosszú életnek a kisebb-nagyobb ágai, mellékfolyói micsoda sodrással ömlenek bele egyetlen nagy folyamba! Teljesítmények? Századunk zeng a teljesítmények zajos dicséretétől. Persze, hogy nagy a teljesítmény is, de Nemeskürty esetében nem ez az elsőrendű. Hanem az összetettség, a már-már egyetemes érdeklődés, tudás. Nemeskürty az egyik legjobb példa arra a Németh László szellemében megfogalmazott tételre, hogy a tehetségek komplexitásukban mérhetők föl legjobban. Próbáljuk csak sorolni, a szellemnek, a művészetnek hányféle ágában, hányféle minőségben tevékenykedett: irodalmár? történész? filmográfus? egyetemi tanár? tv-elnök? a könyvtámogató kuratórium elnöke? gyártási csoportvezető a filmgyárban? kritikus? Nem folytatom, úgysem tudok végére érni. Ráadásul nem is ez a sokarcúság a lényege Nemeskürty növekedés-tervének. Hanem vállalkozásainak újszerűsége. Úgy is mondhatnám: a bátorsága. Ki ne emlékezne, micsoda tett és kockázat volt 1972-ben asztalra tenni egy olyan könyvet, mint a *Requiem egy hadseregért?* Igazságot szolgáltatni a látszólag végleg

fasisztának bélyegzett katonáknak? Bebizonyítani, hogy jól harcoltak és áldozatok voltak, német és magyar politikusi bűnök áldozatai? Egész nemzedékem számára óriási lépés volt ez a gesztus, mert éppen a történelem meghamisítása fájt mindnyájunknak a legjobban.

Addig azt hittem, irodalmárról van szó, s kiderült: történésről is, sőt katonai szakíróról is. Aztán még ez sem elég a meglepetéshez: jön a magyar filmesztétika két kötetben (*A mozgóképtől a filmművészetig*, 1961, *A meseautó utasai*, 1965). S ki ért jobban a régi magyar irodalomhoz, mint Nemeskürty? Ki ír kitűnőbb életrajzot Bornemisza Péterről, Balassiról vagy Felliniről? S mert mindezekre korona kell: megírja az egész magyar irodalom történetét a kezdetektől 1945-ig. Nem olyan éhség-szomjúság ez, amelyet nem lehet végleg csillapítani? Igen is, nem is, mert a hetvenes évek végére már látható, hogy a tudós legalább annyira gondolkodó, mint lírikus alkat. Hogy Nemeskürty István a magyar vallomásos írók különös fajtája. Növekedés-terv? Egy jellegzetesen magyar szív és elme vállalkozása! Mindent magyar szemmel, magyar szempontból? Igen, csak-hogy nagy tudással, nagy műveltséggel, nyugodtan mondhatom: világra-tekintéssel.

Ez a Nemeskürty-jelenség. Ez az, amit gondosabban meg kell majd írni, mint ezek a rögtönzött sorok. A pályáját tervező-építő tehetségnek föl kell tennie azokat a kérdéseket, melyekre csak ő keresheti a választ. S Nemeskürty tudja ezt. Egyre jobban összpontosít arra a képre, melyet kezdettől fogva egybe akar rakni.

A történész, az irodalomtudós most már együtt látja a történelmi helyet, időt, szellemet. Így születik meg az *Erdélyi krónika* 1988-ban, a *Daliás idők* '89-ben és a *Mi magyarok* meg a *Kis magyar művelődéstörténet* 1989-ben, illetve 1992-ben. Nemeskürty István, kortársunk, barátunk, sokféle csatározásban társunk most hetven éves. Tíz éve biztosan van még arra, hogy kutasson, írjon, gondolkodjon a magyar sorsról. Hirtelen egy Baudelaire-versrészlet elevenedik föl bennem, s nem ok nélkül, *Az utazás* című nagy, összefoglaló versből:

„Örökké nőni fogsz, nagy fa, frissebb a kedved,
mint a ciprusoké?”

Igen: örökké friss kedvet kívánunk neki és azt, hogy – hogyan mondta Kölcsey? – legyen továbbra is „nemzetünk őrcsillaga”.

Tornai József

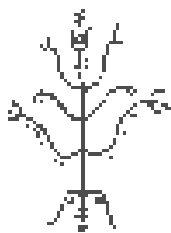
NEMESKÜRTY István filmtörténész, író (Budapest, 1925). Tanulmányait a Magyar Királyi Bolyai János Műszaki Akadémián (1944) és az ELTE BTK, magyar–olasz–művészettörténet szakán végezte (1950). 1950–56-ig Budapesten tanár, 1956–59-ig a Magvető Könyvkiadó szerkesztője, 1959–63-ban a Budapest Filmstúdió igazgatója, 1963–72 a Mafilm 4. sz. stúdiója, 1972-től a Budapest Filmstúdió vezetője, 1984–86-ig

a Magyar Filmintézet igazgatója, 1990. január–április az MTV elnöke, 1961-től a Színház- és Filmművészeti Főiskolán a filmtörténet előadója, egyetemi tanár.

Számtalan társadalmi tisztsége közül említük meg, hogy 1994-től a Polgári Együttműködés Egyesület elnökségi tagja, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, az *Új Magyarország* szerkesztőbizottsági tagja volt, a Magyar Újságírók Közössége tiszteletbeli elnöke. Az irodalomtudományok kandidátusa (1957), doktora (1966).

Kitüntetései: Balázs Béla-díj (1971), József Attila-díj (1979), SZOT-díj (1983), Bugát Pál Emlékérem (1987), Széchenyi-díj (1992), Kodály Zoltán-díj (1994), a magyar filmszemle életműdíja (1994), Jósika Miklós-díj (1994).

Főbb művei: *A magyar széppróza születése* (1963), *Ez történt Mohács után* (1966), *Requiem egy hadseregért* (1972), *Krónika Dózsa György tetteiről* (1972), *Elfelejtett évtized* (1974), *A magyar népnek, ki ezt olvassa* (1975), „*Kik érted haltak, szent Világszabadság*” (1977), *Diák, írd magyar éneket!* (1983), *A képpé varázsolt idő* (1983), *Édes Erdély, Erdélyi krónika 1916–1967* (1988), *Daliás idők* (1989), *Mi magyarok* (1989), *Magyar Biblia-fordítások* (válogatás, 1990), *A bibliai örökség* (1991), *Kis magyar művelődéstörténet 1000–1945* (1992), *A magyar irodalom története 1000–1945 I–II.* (1993). Forgatókönyvek, színművek szerzője is: *Tizennégy vértanú, György barát, A béke szigete, Honfoglalás, A betűk csendjében, A holtak hallgatása.*

...azzal, hogy ezt a művet (Radványi Géza) megalkotta, „genetikusan” megteremtette itthon azt az aurát, amelyben aztán a nagyon nehéz évek után létrejött Fábry Zoltán *Körhintája*, azután Kovács András *Hideg napok* és Makk Károly *Szerelem* című filmje, továbbá – objektív elismerések alapján – ide kell sorolni Jancsó Szegénylegények című filmjét is.

A háborús borzalmakat megejtő szeretettel feloldó film, a

VALAHOL EURÓPÁBAN

MAGYAR ÖRÖKSÉG

RADVÁNYI GÉZA,
BALÁZS BÉLA, MÁRIÁSSY JUDIT ÉS MÁRIÁSSY FÉLIX
alkotása

Nagyon érdekes a film rendezőjének, Radványi Gézának az életútja, s egy fontos tanulság is következtethető belőle. Élettörténete Szóts Istvánéhoz hasonló. Radványi Géza 1945 előtt jobb filmeket csinált, mint az akkor divatos filmrendezők legtöbbje. Komolyabb társadalmi mondanivalójú problémákat és témákat tárgyalt, és már a rendezői pályája elején kezdett olyan filmnyelvet kialakítani, amelyik „előrevetítette a fényét” a későbbi nagyszerű filmnek, a *Valahol Európában* című alkotásnak. Szomorú, hogy Radványi Géza és Szóts István egyaránt külföldre ment a meghatározó film rendezése után, utóbbi az *Emberek a havason* megalkotását követően. Radványi a világban vándorolva mindenféle olyan követelményeknek tett eleget, amelyek nem azonosak a *Valahol Európában* színvonalával, de azzal, hogy ezt a művet megalkotta, „genetikusan” megteremtette itthon azt az aurát, melyben aztán a nagyon nehéz évek után létrejött Fábry Zoltán *Körhintája*, azután Kovács András *Hideg napok* és Makk Károly *Szerelem* című filmje, továbbá – objektív elismerések alapján – ide kell sorolni Jancsó *Szegénylegények* című filmjét is. A *Valahol Európában* alkotásban in situ benne vannak ezek a filmek.

Azt mondták akkoriban, hogy Radványi Géza lírai realista, és a francia filmet utánozza. A *Valahol Európában* inkább „lírai szolidarizmus” – ha egyáltalán van egy ilyen meghatározásnak létjogosultsága.

Két dolog van ebben a filmben, ami érdekes, egyrészt a tárgya – ami örökéletű –, hiszen Ruandától kezdve Boszniaig probléma az, hogy elhagyott,

árva, kiközösített, félig agyonvert és megbecstelenített gyerekek összeverődnek és kószálnak a világban. És a felnőttek vagy utánuk nyúlnak, vagy nem. Ezek a gyerekek attól függetlenül, hogy milyen társadalmi közegben élnek, aszerint válnak jobbakká vagy rosszabbakká, hogy van-e olyan erő, amely a szolidaritásukat célozza meg. Ha igen, akkor ezek a gyerekszemélyiségek elég flexibilisek ahhoz, hogy a jót vagy legalább a jobbat válasszák. Ilyen értelemben ez a film örökérvényű, mert bármilyen korban, bárhol kialakulhat ebben a szerencsétlen világban ilyen szituáció.

Radványi Géza kassai polgárként világpolgár volt, de ez a filmje speciálisan magyar film annak ellenére, hogy Európában bárhol eljátszható lett volna, és bárhol ráismerhettek volna a nézők a háború utáni sérült világra.

A másik dolog, ami érdekes, a film formája. Itt feltétlenül meg kell említeni az operatőr, Hegyi Barnabás nevét, aki nagyban hozzájárult a film sikeréhez.

A beállítások stílusa, amelyeket Radványi alkalmazott – vagyis a hosszú és elnyújtott snittek –, és a montázstechnikának a speciális formája mind-mind egy sajátos formanyelvet vázolt fel. Nos, ő huszonegy filmet csinált külföldön igen nagy sztárokkal, mégis azt kell mondanunk, hogy a *Valahol Európában*-ból és már több előző film tanúságából is levonható az a következtetés, hogy ha Radványi nem megy el, akkor itthon ő csinálja például a *Hideg napokat*, vagy több más nagy filmalkotást is.

Radványi Géza neve benne van a magyar kultúra legmagasabb köreiben, s a *Valahol Európában* című filmje nemcsak a háború utáni időszak világhírű alkotása, hanem örökérvényű filmnek mondható.

Hernádi Gyula

RADVÁNYI Géza filmrendező, forgatókönyvíró (Kassa, 1907 – Budapest, 1986). 1926–28-ban Párizsban, Genfben, Madridban újságíró. 1933-tól német és francia filmgyárakban volt rendezőasszisztens, forgatókönyvíró, vágó. 1937-ben feleségül vette Tasnádi Fekete Mártát, későbbi filmjeinek egyik főszereplőjét. Franciaország német megszállása után Budapesten megalkotta az *Európa nem válaszol*, *Zárt tárgyalás*, *Egy asszony visszanez*, *A beszélő köntös* című filmeket. 1946–48-ban a Színművészeti Akadémián tanított. A háború után kibontakozó magyar filmgyártás kiváló alkotása, hazai és külföldi nagy sikere fűződik a nevéhez, a *Valahol Európában* című film rendezése. Alkotó munkáját 1947 után nem folytatta tovább Magyarországon, Olaszországban vállalt szerződést, 1952–53-ban Franciaországban dolgozott, 1954-től Münchenben, ahol a Filmművészeti Főiskola tanára is volt. 1977-ben látogatott először haza, majd 1979–80-ban Budapesten forgatta a *Circus Maximus* című filmet. Élete utolsó éveiben egy Beethoven film rendezését tervezte. Kossuth-díjas (1948).

Egyszer megkérdezték Szilárd Leót, hogy a század elején miért született annyi zseni Magyarországon. A válasz gyors volt: „A kérdést nem értem. Ebben az időben valóban nagyon sok tehetséges ember született Magyarországon, de zseni csak egy volt: Neumann János.”

NEUMANN JÁNOS

számítógépes »tárolt program elve«

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Nehéz feladat röviden méltatni korunk egyik legnagyobb tudósának, Neumann Jánosnak és a „tárolt program, azaz a Neumann-elv”-nek a jelentőségét, amelyről az elmúlt ötven évben rengeteg könyv, cikk és tanulmány jelent meg. A számítástechnikában ugyanis nincs még egy hasonló felfedezés, ami ennyire hosszú életű lett volna, és ilyen mértékben megváltoztatta volna a számítógépek és a számítástechnika fejlődését. Egyetlen ilyen felfedezés akadt, a tárolt program elve, amelynek az időtárlóságát csak a golyós számológéphez, az abakuszhoz lehetne viszonyítani.

Ki is volt Neumann János?

Eredeti képzettsége szerint vegyészmérnök, az eredményeit tekintve elsősorban matematikus, de meteorológus is, hiszen ő vetette meg a numerikus meteorológia alapjait. Közgazdász is, hiszen Oscar Morgensternnel írt közös könyve a játékelméletről a közgazdasági tudományoknak ma is az egyik meghatározó elmélete. Neumann János lehetne fizikus is, hiszen a lökés- és robbanáshullámok fizikájának vezető szakértője volt, de a folyadékok és gázok hangsebességnél gyorsabb turbulens áramlásának kutatásában elért eredményei is jelentősek. Sok fizikus állítja, hogy a mai fizika matematikáját Neumann teremtette meg, több dolgozatot is megjelentetett a kvantumelmélet és a statisztikus kvantummechanika valószínűségi értelmezésének matematikai alapjairól.

Ezért nemcsak a Neumann-elv, hanem Neumann János számos tudományos alkotása is a „magyar örökség” része, ezeket is be lehetne írni az Aranykönyvbe.

Ki is volt Neumann János? Erre egy anekdotával lehet válaszolni. Egyszer megkérdezték Szilárd Leót, hogy a század elején miért született annyi zseni Magyarországon. A válasz gyors volt: „A kérdést nem értem. Ebben az időben valóban nagyon sok tehetséges ember született Magyarországon, de zseni csak egy volt: Neumann János.”

Jómódú zsidó bankár családból származott. A Fasori Evangélikus Gimnáziumban tanult, ami híres volt nemcsak a magas szintű oktatásáról, hanem a toleranciájáról is. Zürichben vegyészeti, Budapesten matematikai és fizikai, Berlinben matematikai, fizikai és filozófiai tanulmányokat folytatott. A zürichi vegyészdiplomájával egy időben szerezte meg a *summa cum laude* matematikai doktorátust a budapesti tudományegyetemen.

Egyetemi tanulmányai után a tudomány akkori központjába, Németországba ment, ahol Göttingenben, Berlinben, Hamburgban együtt dolgozott kora nagy tudósaival. Korán kitűnt, hogy a problémákat nagyon gyorsan képes megoldani, egyesek szerint ez a képessége a mérnöki tanulmányaival függött össze. A zürichi műszaki egyetemen tanulta meg ugyanis, hogy elsősorban a problémák numerikus megoldására kell törekednie. Lothar Nordheim mondta róla és David Hilbertről 1924-ben Göttingenben: „Hilbert lassú felfogású volt, Neumann viszont a leggyorsabban gondolkodott mindazok között, akiket valaha is ismertem”.

1930-ban ment először Amerikába, vendégprofesszornak hívták a Princetoni Egyetemre. 1933-ban elfogadta – sok más, Németországból a nácik elől menekülő, zömében zsidó tudóssal együtt – az ismételt felkérést, és harminc éves korában kinevezték a princetoni Felsőfokú Tanulmányok Intézetének (IAS) matematika professzorává. Mindmáig Neumann a legfiatalabb korban kinevezett professzor az Egyesült Államokban. Véglegesen Amerikában telepedett le, ahova a családját is magával vitte.

A számítástechnikával és az első amerikai számítógéppel, az ENIAC-kal 1944-ben került kapcsolatba, amikor a „Manhattan-terv” keretében nagyon sok numerikus számítást kellett elvégeznie, amihez gépet keresett. Az ismerkedés olyan jól sikerült, hogy 1945-ben már a Princetoni Egyetem Felsőfokú Tanulmányok Intézetében az elektronikus számítógép-program igazgatója lett. Az intézetben tervezi és építi meg barátjával, Hermann Goldstine-nel és munkatársával közösen az akkori legkorszerűbb IAS- vagy Neumann-számítógépet.

A tárolt program elvét nagyon egyszerűen meg lehet fogalmazni: a korábbi gépek külön adat- és programtárolóit egy tárban fogta össze. Az elvet a szükség teremtette meg: Neumann megoldást keresett arra a problémára, hogyan lehetne a számítógépeket gyorsabban programozni. Ez a megoldás annyira jól sikerült, hogy a világon még ma is minden számítógép Neumann-elven működik. (Nagyon sokan kutatják, hogyan lehetne a nem Neumann-elvű gépet kifejleszteni, de ez eddig még senkinek sem sikerült.)

Neumann előrelátását és mély humanizmusát mutatja, hogy a Neumann-elvet sohasem engedte szabadalmaztatni. Azért, hogy a szabadalmaztatást megakadályozza – ugyanis történtek kísérletek, hogy mások megtegyék –, az elvet egy publikációjában nyilvánosságra hozta, ami a szabadalmi védettség megadását lehetetlenné tette. Ahogyan a barátaitól hallottam, úgy idézem Neumann Jánost: „a számítógép nem egy vagy több ember tulajdona, hanem az egész emberiségé”. Ezért ellene volt annak, hogy az elvből egy vagy két ember hasznát húzzon, vagy abból üzletet csináljon.

A Neumann-portréhoz még hozzátartozik, hogy Neumannt – a magyarokon kívül, és joggal – több nép is a magáénak érzi. A zsidók, mert hiszen zsidó családból származott. Az amerikaiak, mert ott születtek meg a legjelentősebb alkotásai, a németek, mivel Neumann tudományos pályafutása Göttingenben indult el. Az osztrákok is, mert Neumann édesapja a nemességet – mondják az osztrákok – Ferenc József császártól kapta, Neumann teljes neve ugyanis: margittai Neumann János volt, de külföldön szinte csak John von Neumannként ismerik. Az osztrákok csak azt felejtik el, hogy a kiegyezés után Ferenc József a nemességet nem osztrák császárként, hanem magyar királyként adományozta Neumann Miksának, és a Neumann család sohasem kérte és ezért nem is kapta meg az osztrák állampolgárságot.

Neumann óta megváltozott a világ, a számítástechnika és a számítógép mára a világ egyik legnagyobb üzletévé vált, és alapvetően megváltoztatta az emberek életét. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a számítógép megszületéséhez az egyik legfontosabb alapelvet hazánk fia, Neumann János fogalmazta meg.

Kovács Győző

NEUMANN János, teljes nevén margittai Neumann János Lajos (későbbi, angolszász változatban: John von Neumann) (Budapest, 1903 – Washington, 1957). 1913-ban a Fasori Evangélikus Gimnáziumba iratták be, mely a világ egyik legjobb középiskolája volt. Mire 1921-ben leérettségizett, már hivatásos matematikusnak számított. Érettségi után beiratkozott a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára. Fő tárgyat a matematikát választotta, melléktárgyat a fizikát és a kémiát. 1926-ban matematikai témával bölcsészeti doktorátust szerzett. Disszertációját Fejér Lipótnál védte meg. Ugyancsak 1921-től folytatta tanulmányait a berlini egyetemen, majd 1924-től a zürichi Eidgenössische Technische Hochschule-n. 1926-ban vegyészmérnöki diplomát kapott. Ösztöndíjasként a német matematika fellelővárába, Göttingenbe ment, ahol a Bolyai-díjas David Hilberttel dolgozott együtt, majd – mindössze 23 éves korában – a berlini egyetem történetének legfiatalabb tanáraként habilitált. 1927-től az ottani, 1929-től egyidejűleg a hamburgi egyetem magántanára lett matematikából. 1930-ban meghívták vendégprofesszornak az Egyesült Államokba, Princetonba. Hamarosan az ottani egyetem, majd az Institute for Advanced Study professzora lett.

A II. világháború idején – princetoni tevékenysége mellett – számos más természettudóshoz hasonlóan ő is bekapcsolódott a haditechnikai kutatásokba. Rendszeresen járt Los Alamosba, ahol részt vett az első atombomba megépítésével kapcsolatos titkos programban. 1955-ben az öttagú Atomenergia Bizottság (Atomic Energy Commission) tagjává nevezték ki, amely akkor a legmagasabb szintű kormány megbízatásnak számított egy tudós számára.

A 30-as évek végétől érdeklődése – nyilván a haditechnikai kérdésekkel is összhangban – egyre jobban az alkalmazott matematikai problémák, ballisztikai, illetve hidrodinamikai kérdések felé fordult. 1945-ben nagysebességű számítógép kifejlesztésére irányuló programot kezdeményezett.

Ezen az úton továbbmenve figyelme az automaták általános elmélete felé fordult. Itt olyan alapvető kérdésekkel foglalkozott, mint az önreprodukáló automaták, megbízható organizmusok szintézise megbízhatatlan elemekből, illetve a számítógép és az agy módszeres összehasonlítása. Utolsó – befejezetlen – művének az egyik legfontosabb következtetése az, hogy „az agy nem a matematika nyelvét használja”.

Bár Neumann János magát többnyire matematikusnak nevezte (néha hozzátette: és matematikai fizikus), jelentős eredményeket ért el más területeken is. Filozófiai és morális nézetei, és a technikai haladás keltette válságról szóló üzenete egyre időszerűbb. „A fejlődés ellen nincs gyógymód. Szükségképpen meg kell hiúsulnia minden olyan törekvésnek, hogy automatikus biztonsági csatornákat találjunk a haladás jelenlegi robbanékony változatai számára... Előre kész receptet kérni nem lenne észszerű. Csak a szükséges emberi tulajdonságokat határozhatjuk meg: türelem, rugalmasság, intelligencia”.

Kitüntetései: számos tudományos akadémia és társaság választotta tagjává, illetve díszdoktorává, kitüntetései között az Einstein-érem, a Fermi-díj és a Szabadság-érdemérem – ez utóbbit maga Eisenhower elnök adta át – is szerepelt.

Főbb művei: *Matematische Grundlagen der Quantenmechanik* (1932, magyarul 1980), *The Computer and the Brain* (1958, magyarul 1964), *Continuous geometry* (1960, rövid magyar válogatás 1965).

Papp László legenda, élő legenda. Egyedülállóan sikeres pályafutásáról így vallott: „Titok nincs, csak becsületes felkészülés, kemény munka, sportszerű életmód és győzni akarás...”

PAPP LÁSZLÓ

sportolói teljesítménye

és annak összhangja a példamutató emberi magatartással

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Amikor tudomást szereztem arról, hogy Papp László is a Magyar Örökség kitüntetésre felterjesztettek között szerepel, büszkeség töltött el. Sportemberként büszke voltam és vagyok arra, hogy az elmúlt fél évszázad legnagyobb magyar teljesítményei között sportteljesítmény, illetve egy sportember életpályája is szerepel, méghozzá a legelső között.

Természetesen azonnal felvetődhet a kérdés, hogy miért éppen Papp László az első, hiszen oly sok világhírű sportemberrel rendelkezik kis hazánk.

Sportolói és szakvezetői eredményei felsorolása előtt egy történet, amely a sportteljesítmények nélkül is mindent elárul róla.

1955-ben az akkor már kétszeres olimpiai bajnok Papp Lászlóval közvetlenül az elutazás előtt, a vasútállomáson közölték, hogy mesterét, Adler Zsigmondot a hatóságok nem engedték ki a Nyugat-Berlinben rendezendő Európa-bajnokságra. A győzelemre esélyes versenyző pillanatnyi habozás nélkül szállt le a vonatról és közölte, hogy a mestere nélkül ő sem utazik. Hogy ez az emberi kiállás milyen veszélyeket jelentett 1955-ben, azt – főleg az idősebbek – el tudják képzelni.

1943-tól 1964-ig versenyzett, és azalatt legendává vált itthon és idegenben. Utolérhetetlen győzelmi sorozatot ért el.

A világ első ökölvívója, aki háromszor nyert olimpiai bajnokságot (1948, 1952, 1956).

Kétszeres amatőr és háromszoros professzionista Európa-bajnok. Huszonkilenc profi mérkőzéséből huszonhetet megnyert, kétszer döntetlent ért el. Nagy vágya, hogy a profi világbajnoki címért is megküzdhessen, nem vált valóra, mert az akkori politikai és sportvezetés nem engedélyezte számára. A tiltást csak úgy kerülhette volna ki, ha családjával

együtt illegálisan külföldön marad. Erre pedig sem 1956-ban, sem 1964-ben nem volt hajlandó. Pedig mindkét alkalommal fényes ajánlatok várták a világnak akkor annyira irigyelt és csodált felén. Itthon pedig, ahogy letette a kesztyűt, félreállították, sokáig a szorító közelébe sem engedték. 1969-ig laboránsként dolgozott egy minisztériumban, csupán másodállásban lehetett szaktanácsadó előbb az FTC-nél, majd a Honvédnél.

Ekkorra a magyar ökölvívás soha nem tapasztalt mélységbe süllyedt. Talán kényszerből kérték fel 1969-ben a világhírű párost, Adler Zsigmondot és Papp Lászlót a válogatott szakmai irányítására.

A versenyzők és a kívülállók is azonnal észrevették, hogy Laci megjelenésével új szín, új szellem költözött a ringbe. Óriási tapasztalata, embersége, következetessége, mely csodálatos pedagógiai érzékkel párosult, a vártnál hamarabb hozta meg a sikert. Az első évben két Európa-bajnokságot nyertek, két évre rá hármat. 1972-ben pedig egy olimpiai arany, két ezüst és egy bronzérem koronázta munkáját. Azt a munkát, amelyet állandó támadássorozat, irigység, meg nem értés kísért.

Hiába nyilatkozta mindig, hogy a klubedzők munkája nélkül semmit sem tudna elérni, támadták letről és fentről. Ezekre a csatákra nem volt felkészülve, ő csak a versenyzők között, a szorítóban tudott küzdeni. Nem tudta rávenni környezetét az egész éven át tartó céltudatos és igen sok lemondással járó munkára, és ez meghozta neki a kudarcot is, amelyet ellenfelei azonnal kihasználtak. 1977 végén az akkori Sporthivatal illetékesei vizsgálatot indítottak ellene. A szakértői vizsgálat hatására nem újíttatták meg szerződését a válogatott élén. A legkisebbekkel kezdett el foglalkozni, ami élete legkedvesebb emlékei közé tartozik. Óbudán nem volt soha és talán sosem lesz még egyszer olyan sportélet, mint Papp Laci edzősködése idején.

Két év múlva, az újabb sikertelen sorozat után visszahívták a válogatott élére. Már ez évben három érmet nyertek. Kapitánysága alatt összesen harmincegy olimpiai és EB éremmel gazdagították tanítványai a magyar sportot.

Papp László legenda, élő legenda. Egyedülállóan sikeres pályafutásáról így vallott: „Titok nincs, csak becsületes felkészülés, kemény munka, sportszerű életmód és győzni akarás. Amikor először az ökölvívóterembe léptem, határozott célokat tűztem ki magam elé, s azok eléréséért mindent megtettem. Edzőként is ezt próbálom megértetni tanítványaimmal. Ha néhány évig keményen dolgoznak és sportszerűen élnek, akkor ez a felfogás életelemükké erősödik, és a sikerek nem maradhatnak el.” Mit lehet ehhez hozzátenni? Bár sok Papp Lászlónk lenne életünk minden területén!

Schulek Ágoston

PAPP László ökölvívó, edző, sportvezető (Budapest, 1926). 1943-ban MOM műszerész szakvizsgát tett. 1945–52-ben MÁV alkalmazott. 1953–69-ben a Kohó- és Gépipari Minisztérium munkatársa. 1989–92 között a Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetségének tiszteletbeli elnöke.

1945–48-ig a BVSC, 1949–50-ig a Bp. Lokomotív, 1951–53-ig a Bp. Bástyá, 1954–56-ig a Vasas ökölvívója. 1957 és 1962 között hivatásos versenyző.

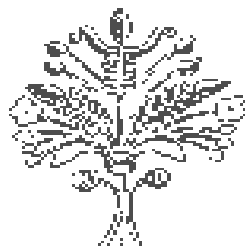
Amatőr versenyzőként 1948-ban a XIV. olimpia bajnoka középsúlyban, 1949-ben az oslói EB-n Európa-bajnok középsúlyban, 1951-ben a milánói EB-n Európa-bajnok nagyváltósúlyban, 1952-ben a helsinki olimpia bajnoka nagyváltósúlyban, 1956-ban a melbourne-i olimpia bajnoka nagyváltósúlyban, ekkor az első ökölvívó, aki az újkori olimpiai játékok történetében három bajnoki címet szerzett.

1967-től edző, 1970-től mesteredző.

Hivatásos versenyzőként 1957 és 1964 között 29 mérkőzésen győzött, közben 1962, 1963, 1964-ben Európa-bajnok.

Kitüntetései: NOB Érdemrend (1982), a World Box Council öve (1989) a „világ legjobb amatőr és hivatásos középsúlyú ökölvívójának”. 1991-ben tagja lett a Halhatatlanok Klubjának. 1992-ben megkapta a Magyar Köztársaság ezüst érdemkeresztjét.

Filmszerepei: *Nehéz kesztyűk* (1957), *Pofonok völgye, avagy Papp Lacit nem lehet legyőzni* (1981).

*...a történelemben soha nem tapasztalt magyar– román– német összefogás kirobbantotta a temesvári forradalmat, kirobbant tehát Tőkés László forradalma és a Ceau escu-féle for-
gatókönyv és uralom összedőlt.*

TŐKÉS LÁSZLÓ

tevékenysége a sorsfordító 1989-es évben

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Tőkés László már kezdő lelkipásztorként dési és brassói tevékenysége miatt összeütközésbe került a kollaboráns egyházi előjárókkal, még a palásttól is megfosztották. Tették ezt annak ellenére, hogy a Tőkés-család régi református család, és édesapja is magas rangú egyházi előjáró volt. (A családi háttérnek és a testvérek aktív támogatásának köztudottan nagy szerepe volt a helytállásban.)

1989 tavaszán a szekuritátéval együttműködő egykori nagyváradi püspök, Papp László elindította a Tőkés László temesvári lelkész elleni hajsztát. Miután Tőkés László mellett kiállt a temesvári presbitérium, s így a püspök nem tudta eltávolítani Temesvárról, kilakoltatási pert indított ellene. 1989 őszén próbálták meg kilakoltatni a családot, noha ekkorra már Tőkés László kiállása kivívta a nemzetközi közvélemény csodálatát. A román vezetés nem akarta azt, hogy a kommunista hatalmat dicsőítő közelgő pártkongresszus eufórikus hangulatát a Tőkés elleni ítélettel beárnyékolja, így aztán húzták-halasztották az ellene folytatott perben a döntéshozatalt. A perben e sorok írója a védőügyvéd szerepét töltötte be. Bevallom, a képviselő elvállalásakor nem tartottam kizártnak azt, hogy a Tőkés László kilakoltatását elrendelő jogfosztó ítélet nem emelkedik jogerőre, hanem fellebbezésünknek helyt adnak, és a nagyváradi püspökség kilakoltatási keresetét elutasítják. Abban bízunk, hogy a román kommunista vezetés be fogja látni, nemzetközi megítélésén sokat javíthat a nagy figyelemmel kísért perben meghozott törvényes ítélet. Ez a feltételezés vaskos tévedésnek bizonyult. Kiderült, a legmagasabb szinten rég eldöntött tény volt az, hogy Tőkés Lászlót „ki kell ebrudalni” Temesvárról, mert ott ő összefogta a magyarságot, és hősi kiállása nagyon megerősítette a magyarságtudatot, a magyar összetartást. Ezért akarták egy szilágysági zsákfaluba, Menyőre kilakoltatni, és a világtól elzárni.

A kilakoltatási végzést követően 1989. december 15-től a magyar hívek Tőkés László mellé álltak, saját testükkel védték őt. A diktatúra diktátumának Tőkessel együtt nemet mertek mondani. Ez példátlan volt a nyolcvanas évek Romániájában. A magyar hívek mellé odaálltak a románok és a németek is – ez az, amire nem számított a diktatúra, ez az, ami miatt megremegett a katonák kezében a fegyver, és pont emiatt kellett a beindított vérfürdőt leállítani. Az eredeti forgatókönyv szerint a magyarok ellenállását az erdélyi elszakadás szándékának minősítették volna, s akkor azt lehetett volna mondani, hogy mi, románok fogjunk össze a kiváló Ceau escu házaspár érdekében, akik aztán a katonai beavatkozással – diktatúrával – megmentik a magyar veszélytől Romániát. Az őrült házaspár még néhány évig fenntarthatta volna az uralmát. De ez a történelemben soha nem tapasztalt magyar–román–német összefogás kirobbantotta a temesvári forradalmat, kirobbant tehát Tőkés László forradalma és a Ceau escu-féle forgatókönyv és uralom összedőlt. Ezt már akkor így fogalmaztuk meg, és nagyon érdekes, hogy ez nem csak nekünk, magyaroknak a fejében fordult meg. Király Károly rendkívül értékes emlékirataiból, a *Nyílt kártyákból* kiderül az, hogy maga Iliescu elnök azzal hívta fel őt – a másik ellenállót – Bukarestbe, vállaljon politikai szerepet a Nemzeti Megmentési Frontban: „itt van Tőkés is, a temesvári forradalom szikrája.” Ez a megfogalmazás ma már anakronisztikusnak vagy groteszknek tűnik, mivel olyan profi lejáratási kampánysorozatot indítottak Tőkés László ellen, hogy ilyen minősítés román szájból – a történelmi igazság ellenére – régóta nem hangzik el.

Kérdés az: miért kellett a diktatúra megdöntését kirobbantó „forradalom szikráját”, Tőkés Lászlót sorozatos lejáratási kampányok cél-táblájává tenni Romániában? Mi, magyarok, a románokra nem tudunk hatni, mondanivalónk, érveink lepereregnek róluk. Tőkés László szavaira viszont nagyon odafigyeltek a románok. Egyedül ő tudta formálni a román közvéleményt. Ez a lehetőség életveszélyes volt az új, 1989 utáni román hatalomra nézve. Ha Tőkés László továbbra is hatott volna, akkor befolyásolta volna Románia közvéleményét, akkor beindulhatott volna a demokratizálódás, a modernizációs pályára való állítás. És létrejöhetett volna az oly szükséges magyar–román történelmi kibékülés a teljes jog-egyenlőség alapján és a magyar önszerveződés biztosítása mellett. A nyugati értékektől ódzkodó, a demokrácia kihívásainak megfelelni nem tudó, a forradalmi hullámot oly ügyesen meglovagoló szekus-kommunista pártfunkcionárius réteg ezt nem fogadhatta el, mert akkor a hatalomból kiebrudalták volna. Ez a társaság inkább az ország-veszélyeztető politikát választotta, s így sikeresen megtartotta hatalmát. A propagandagépezet rákezdett a magyar veszéllyel, a „szeparatizmussal” való

riogatásra. Ebbe viszont csak a „Tőkés, a románok ellensége” szlogen volt illeszthető. Beintésre megindult a rágalomhadjárat, és sokak szemében sikerült átfesteni a Tőkés-képet. A magyarság elvesztette a románokkal szembeni adu ászát, a románok pedig elvették az Európa felé vezető utat.

Az útvesztés mindnyájunk vesztesége, és Ion Iliescu elnök, valamint Petre Roman volt miniszterelnök történelmi bűne. Ez azonban mit sem változtat a történelmi igazságon: a román történelem leghősiesebb felkelését magyar ember indította el. A szikrát nálunk – most és mindörökké – Tőkés Lászlónak hívják.

Neve nem hiányozhat az Aranykönyvből.

Kincses Előd

TŐKÉS László református lelkész, a Királyhágómelléki Egyházkerület püspöke (Kolozsvár, 1952). Tanulmányait a Protestáns Teológiai Intézetben 1971–75-ben végezte. 1975–77-ben Brassóban, 1977–84-ben Déren volt református segédlelkész. Kritikai munkássága, az állami és egyházi hatóságokkal szembeni ellenállása miatt kizárják a papság köréből. 1984–86-ban munkanélküli, 1986–89-ben temesvári segédlelkész, lelkész. 1988–89-ben a romániai falurombolás és az egyházi állapotokat bíráló megnyilatkozásai miatt folyamatosan zaklatják. 1989-ben az állami és egyházi hatóságok pert indítanak ellene, megfosztják szószerétől, a szilágysági Menyő községbe száműzik. A védelmére kelt hívek robbantják ki a romániai forradalmat. 1990-ben az Ideiglenes Nemzeti Megmentési Bizottság tagja. 1990-től nagyváradi püspök, a Romániai Református Egyház Zsinatának társelnöke; az RMDSZ tiszteletbeli elnöke. 1992-től az európai szenátus tiszteletbeli tagja; az MVSZ elnökségi tagja, 1997-től tiszteletbeli elnöke; a Magyar Református Világszövetség elnökségi tagja, 1996-tól elnöke. Tagja a Johannita Lovagrendnek.

Sárospatak, Székelyudvarhely, a budapesti V. és XI. kerület díszpolgára.

Kitüntetései: Berzsenyi-díj (1989), Bethlen Gábor-díj (1990), Roosevelt-díj (Hollandia, 1990), Geuzenpenning-díj (Hollandia, 1991), Bocskai-díj (1996), a CIEMEN nagydíja (1996).

Főbb művei: *Abol az Úrnak Lelke, ott a szabadság* (1990), *Temesvár ostroma '89* (1990), *With God, for the People* (1990), *Ideje van a szólásnak* (1993), *Egy kifejezés és ami mögötte van* (1993).

A DÍJÁTADÁS A MAGYAR NÉPRAJZI MÚZEUM DÍSZTERMÉBEN,
1996. MÁRCIUS 22-ÉN TÖRTÉNT

Az élsport két legfontosabb feladata: országunk, nemzetünk hírnevének öregbítése a világban, valamint példaképek állítása a fiatalság, a felnövekvő nemzedék elé. Kevés olyan sportember van, aki e kettős feladatot olyan tökéletesen oldotta meg, mint Balczó András.

BALCZÓ ANDRÁS

három olimpiai és tíz világbajnoksága,
valamint kivételes emberi helytállása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Amikor valakinek a sporteredményeit sorra vesszük, rendszerint a világversenyeken szerzett arany, ezüst és bronz érmeinek számát összegezzük. Balczó András esetében a számolás általában nem jut túl az aranyérmeken, hiszen ezek száma is tekintélyt parancsoló. Az is tény, hogy Balczó esetében a második, harmadik hely megszerzése – ha nem is kudarcnak, de – sikertelenségnek számított.

1963-tól induló sikersorozata során öt egyéni és öt csapat-világ-bajnokságot, két olimpiai csapat-aranyat és végül, pályafutásának megkoronázásaként 1972-ben Münchenben végre egyéni olimpiai bajnokságot nyert. (Közben, szinte mellékesen, nyolcszoros magyar bajnok öttusában, illetve egyszeres bajnok párbajtőrívásban.)

De nézzünk kissé az eredmények mögé, ki is az, akinek kedvéért ezek gyalogoltak 1969-ben a pesthidegkúti repülőtérre, hogy megnézzék a VB futószámát? Ki is az, akinek a már réges-rég megérdemelt olimpiai aranyáért 1972-ben egy ország szurkolt?

Nyíregyházi sokgyermekes lelkész családból származik. Debrecenbe, majd Budapestre került, tanulmányait e két városban folytatta. Pestre már a sport, az öttusa hozta. Hihetetlen akaratereje, céltudatossága, hite eredményeként már igen fiatalon sportága élvonalába került, húsz évesen világbajnoki ezüstérmes, huszonkét éves korában olimpiai bajnok.

A teljes embert követelő öttusa kitűnő bizonyítási lehetőséget teremtett az igen ambiciózus, a sikerért, a jó eredményekért mindent megtevő fiatalember számára. Hosszú pályafutása során számtalanszor bizonyított: megbízhatósága, sportszerűsége révén igazi példaképpé, élő legendává vált. Személyének hatása nem csupán az öttusában, hanem más sportágakban is lemérhető volt. Eredményeivel bizonyította be, hogy kellő céltudatossággal, kitartással egy kis országból, mostoha körülmények között felkészülve is fel lehet jutni a csúcsra, a sportolók számára a legtöbbet jelentő olimpiai dobogó legmagasabb fokára.

Hogy e sikerek mögött mennyi lemondás, mennyi küzdelem van, azt csak kevesen tudják. Mert a siker tőle rengeteg munkát, szenvedést követelt. Teljes életét ennek szolgálatába állította. Olyan edzésmennyiséget vállalt, ami messze meghaladta a társai, kortársai által végzett adagot. Magányosan rótt a kilométereket az erdőkben és az uszodában. Pályafutása új korszakot nyitott az öttusában, módszereit azóta is alkalmazzák. Három alkalommal választották az év sportolójává, és 1970-ben Sportszerűségi Díjjal tüntették ki.

De nem csupán a sporteredmények révén vált Balczó András azzá a fogalommá, ami kiemelte őt még a nagy sportolóegyéniségek sorából is. Életmódja, életvitele, valamint a hatvanas, hetvenes években meglehetősen szokatlan határozottsággal és nyíltsággal megvallott és hirdetett mély kereszténysége is a figyelem és a közérdeklődés homlokterébe emelte. Pályafutásának befejezésekor mindenki azt várta, hogy sportága első számú vezetője lesz, de pontosan megfogalmazott feltételeit nem vállalta az akkori sportvezetés. Ekkor teljesen elvonult a nyilvánosság elől, sokáig szinte remeteként élt.

1973-ban, hazánkban szokatlan módon könyv, majd 1976-ban *Küldetés* címmel film készült róla, pályafutásáról. A Kósa Ferenc által készített film felkavarta a közvéleményt. A mozik előtt sorok álltak, de mondanivalója miatt igen hamar levették a műsorról, vagy csupán külvárosokban játszották. Nem illett bele a képbe, a „szocialista embertípust” kialakítani, formálni próbáló kultúrpolitika kelléktárába. Talán e film is felerősítette benne azt a küldetéstudatot, mely ma is jellemzi életét, tevékenységét.

Balczó András saját életpályáján keresztül próbálja megmutatni azt az istenközpontú, családszerető életformát, amelyre olyan nagy szüksége lenne a XX. század túlontúl önző, gyakran „elembertelenedő” emberiségének. Ez az ő küldetése, amelyre figyelni kell, hiszen egyénisége, neve ma is vonzó mind a fiatalok, mind az idősebbek szemében.

Schulek Ágoston

BALCZÓ András öttusázó (Kondoros, 1938). Felesége Császár Mónika, tizenkét gyermekük van. A Testnevelési Főiskolán végzett 1968-ban vívóedzői, 74-ben öttusaedzői szakon. 1954–56-ig a Nyíregyházi VSC, majd 1956–72-ig a Csepel versenyző-edzője. 1961 és 1970 között nyolcszor lett öttusában, 1963-ban pedig párbajtőrívásban magyar bajnok. 1961-ben és 71-ben egyéni világbajnoki bronzérmes, 1958-ban, 61-ben, 1962-ben, 1969-ben és 1971-ben csapat világbajnoki ezüstérmes, 1959-ben és 1970-ben egyéni világbajnoki ezüstérmes, 1963-ban, 65-ben, 66-ban és 67-ben egyéni és csapat, 1969-ben egyéni, 1970-ben csapat világbajnok. 1968-ban egyéni, 72-ben csapat olimpiai ezüstérmes, 1960-ban és 1968-ban csapat, 1972-ben egyéni olimpiai bajnok. 1973-ban visszavonul. Azóta a nemzeti öttusaistálló lovainak belovaglója, 1983-tól szellemi szabadfoglalkozású. Kósa Ferenc: *Küldetés* (1976) című filmjében vall önmagáról, mély keresztény hitéről.

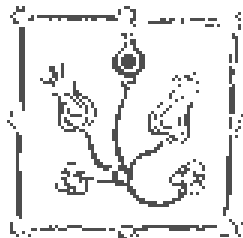

ROCKENBAUER Pál televíziós szerkesztő, rendező (Budapest, 1933 – Budapest, 1987). A Szent László Gimnázium után az ELTE TTK biológia–földrajz szakán nyert tanári diplomát. Az egyetem után néhány évet töltött a Magyar Rádióban, majd 1957-ben a Magyar Televízió szerkesztő-riportere lett, később rovatvezető a Televízió Gyerme- és Ifjúsági Osztályán. Ezzel az MTV és a televíziózás egyik alapító tagjává vált.

Ismertebb televíziós alkotásai: *A napsugár nyomában*; *Utazz velünk*; ...és még egymillió lépés.

Televíziós munkáin kívül könyveket is írt, az egyik, az *Amiről a térkép mesél* tantervi segéd-könyv volt az általános iskolai földrajzoktatásban.

Ismertebb könyvei: *Szívésségből a mediterránban* (1968), *Csipetnyi Antarktisz* (1970), *Amiről a jégvilág mesél* (Balogh Péterrel, 1979; magyar–csehszlovák kiadásban, ugyancsak 1970).

Aki ilyen házát tervez, tudatosan kel versenyre a természettel, igazi istenkísértést követ el. A művészet mindig is istenkísértés volt, csak az utolsó évszázad építészetében megjelenik valami, ami ennél is tovább megy, olyan valami, ami nemcsak hasonlót vagy újat akar létrehozni a teremtett világban, hanem a teremtett világ betegségébe akar gyógyítólag beavatkozni.

MAKOVECZ IMRE

alkotása, a Sevillai Világkiállítás magyar pavilonja

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Nagyon megtisztel, ám mélyen zavarba is ejt, hogy én mondhatok laudációt mesterem, Makovecz Imre dicséretére. Zavarom oka természetesen az ebben a pillanatban is a torkomat szorongató félsz, hogy tanítványként tudok-e méltóképpen szerepelni. Az értékelés egyébként sem kenyerem, legfőljebb indulatból tör fel belőlem, akkor is a tőlem idegen nézetekkel szemben. Azt viszont jól tudom, hogy képet alkotni, véleményt formálni, amelynek a helyességében megbízhatom, csak úgy lehet, például egy tájról, hogy fölé emelkedem, és úgy tekintem át. Ebben az esetben pedig a látszatát is szeretném elkerülni, hogy ilyen viszonylatot feltételeznék. Ennél sokkal fontosabb, hogy egy táj egyáltalán nem véleményalkotásra, értékelésre, mérlegelésre késztet. Ha magam mögött hagyom a mindennapi túrhetetlen élmények színterét, és olyan tájra találok, amely lenyűgöz és felemel, akkor az egyetlen megfelelő mozdulat a befogadásé. Ahogy ezt mondom, máris merülnek fel bennem a tájak, amelyek a személyes különállás terhét elfeledtetve az *együvé tartozás*, az egyneműség élményével gazdagítottak: tejfehér balatoni hajnal, tűző napsütés a zempléni hegyek között, naplemente a Szent György-hegyről, a Kurca sulyom- és békalencse borította vize. Tudnék-e mondani bármit is róluk, ami azt az én élményemet felidézné Önökben, van-e hozzájuk méltó magyarázat, értékelés, viszonyítás?

Az igazi, megrendítő építészeti élmény számomra a táj élménye. Úgy sorakoznak emlékeimben azok a ritka pillanatok, amelyekben egy-egy házát táj mivoltában tudtam megélni, ahogy a természet teremtette zugok és tágasságok, amelyek elállították a szavam. Az utóbbiak közül sokuk szerves része a bennük élő ember keze nyoma, a felhányt boglyák,

a szőlőművelés teraszai, a kanyargó utakat kísérő kerítések, a földeket szabdaló mezsgyék. Aztán az elemek összerendeződnek egy tanyává, falusi házsorrrá, csöndes kisvárosi térré, amelyben minden olyan mozdíthatatlanul tökéletes lehet, mint egy hegyvonulat sziluettjében egyetlen széltépett sziklaorom. Talán a legkorábbi építészeti élményemnek is ez a kulcsa, mindennél jobban szerettem a Vidám Parkban az erdei útvesztőt. Bementem egy szürke, kockaforma házba és odabent dombos erdei táj volt, kacskaringózó ösvénnyel, erdei félhomállyal, útkereszteződésekkel, kifulladásztó kaptatókkal, és én gyerekként abban az erdőben el tudtam veszni, tökéletesen el tudtam felejteni, amikor éppen elvesztem, hogy egy házban vagyok és hogy vagyok egyáltalán, mert egzisztenciámat az jelentette, hogy el vagyok veszve. Ha ma újra bejárhatnám ezt az útvesztőt, biztosan meglepne, milyen könnyű egy erre fogékony gyereket elvarázsolni. Ma már nagyon sokra, mondhatom úgy is, az építészeti elérhető legtöbbre van szükségem ahhoz, hogy egy házat tájnak lássak, és az a táj magához emeljen.

Aki ilyen házat tervez, tudatosan kel versenyre a természettel, igazi istenkísértést követ el. A művészet mindig is istenkísértés volt, csak az utolsó évszázad építészetében megjelenik valami, ami ennél is tovább megy, olyan valami, ami nemcsak hasonlót vagy újat akar létrehozni a teremtett világban, hanem a teremtett világ betegségébe akar gyógyítóan beavatkozni. Hogy az ember hozzájáruljon a természet megbomlott-megbontott rendjének harmonizálásához, olyan *metatermesztet* kell létrehoznia, amely a teremtés archetípusait őrzi meg a jövő számára.

Mint Steiner, aki középkori falképek megjelenítő erejével teszi épületeiről leolvashatóvá a kozmológia alapképleteit, akinek plasztikus formáin mintha a teremtésben közreműködő erők hagyták volna a kezük nyomát; mint Gaudí, akinek műsziklái és műbarlangjai a földből feltörő geológiai erőket, boglyaíves szerkezetei a növényyszerűen a Nap felé törekvő kő nehézkedéstől való eltolódását jelenítik meg; mint Scharoun, aki épületeiben végtelen horizontú tájakat bont ki; mint mesterem, a táj megbűvöltje és titkos jeleinek olvasója. Számára egy szerkezet statikai megfelelőségének feltétele, hogy *az anyagnak ne fájjon, hogy terhet hord, amit csak az anyag szenvedésében való osztozkodás tesz lehetővé*. Számára az épületben megvalósuló tisztás, a holtuk által megelevenedő erdők, az ember lépteit irányító felnagyított kultikus jelek mind az ember szellemi két lábra állására tett erőfeszítések. Aki a nyugat-ázsiai (és most kelet-amerikai) lét kényszere alatt *az építészet mágiját belekötötte az építés drámájába*.

Az építészet mint fehér mágia ezzel eddigi történetének csúcsához érkezett el.

Hamvas Béla, aki a *Patmosz* esszéi között a legnagyobb építészeti elemzéseket írta meg, olyan műveket tüntetett ki figyelmével, amelyek az embernek azt a törekvését mutatják, hogy az anyagot a természeti törvények rabságából felszabadítsa. Ezek a klasszikus példák megelőlegezői, korai archetípusai annak a misztikus küldetésnek, amelyet mestermű úgy fogalmazott meg, hogy az ember missziója az, hogy az állatvilágot, növényvilágot és ásványi világot magához felemelje, megváltsa a teremtettség állapotából. A csúcs, amelyhez most elérkeztünk, a reményt tudja bennünk fenntartani, hogy ezek az eszmék nem utópiák és nem fikciók.

Zavarban vagyok azért is, mert az Aranykönyvről óhatatlanul eszembe jut, hogy az igazi Aranykönyv mindig is megvolt, és abba az istenek írják bele a világ folyását, megőrizve benne mindennek a pontos lenyomatát, ami valaha is megtörtént. Ha egyetlen levélzizzenés, egyetlen hópihe olvadása hiányozna belőle, az egész értelmét veszítené. Ezért bízom abban is, hogy nem az én ügyetlen próbálkozásom teszi helyükre a dolgokat, még ha ez sem iktatható ki többé a történetből. A tájat szerencsére nem érinti, hogy mit beszélnek róla. De a táj alakítja a beszédet. Az Isten teremtette táj és az ember teremtette táj egyaránt. Saját rendjét, harmóniáját, bölcsességét sugározza, olyat, amilyen a táj maga. És annak, aki nyitott szívvel fogadja. Ha a táj megszentelt táj, akkor az Ég és Föld egysége. És akkor, ha van szemünk a látásra és fülünk a hallásra, ebből az egységből valami bennünk is kivirágzik.

Gerle János

MAKOVECZ Imre építész (Budapest, 1935). Tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetemen végezte 1954 és 1959 között.

1959–62-ig a BUVÁTI, 1962–71-ig a Szövterv, 1971 és 1977 között a VÁTI, 1977–81-ben a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság tervező építésze, 1981-től a MAKONA Tervező Kiszövetkezet vezetője. A BME, az Iparművészeti Főiskola, a MÉSZ Fialat Építészek Körének tanára. 1996-tól 1999-ig a Magyar Nemzet szerkesztőbizottságának tagja. 1987-től a Nemzetközi Építészeti Akadémia tagja. 1992-től a Magyar Művészeti Akadémia elnöke, 1988-tól az Országépítő Alapítvány kuratóriumának alelnöke. A Herendi Porcelángyár Rt. igazgatóságának tagja.

Kitüntetései: Ybl Miklós-díj (1969), Ifjúsági Díj (1987), SZOT-díj (1989), Kossuth-díj (1990), a Francia Építészeti Akadémia aranyérme (1997).

Legismertebb műve a Sevillai Világkiállítás magyar pavilonja (1992).

Köszönetet különösebben nem kérnek, ... hiszen ha van beteljesedett, boldog élet, az övéké az kell, hogy legyen – minden küszködés, lemondás, szenvedés ellenére.

PÜSKI SÁNDOR ÉS FELESÉGE, ILUS NÉNI

munkássága a magyar irodalmi és tudományos művek
áldozatos gondozásáért és terjesztéséért

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az egyszerű olvasó talán nem tudja, hogy nemcsak az irodalomnak van története, hanem a könyveknek is. Jobban mondva sorsuk van. S ebben a sorsban az indulásé az egyik döntő pillanat.

Amikor kezünkbe vesszünk egy klasszikus könyvet, a legnagyobb természetességgel tekintünk rá, mint a létezés megkerülhetetlen tényére. Csak az írók tudják, hogy a könyv sorsa is csak olyan, mint az emberé. Törékeny, fenyegetett s néha győzedelmes. Ezer erő gyűrné le, s legalább ezeregy kell, hogy segítse. Legelőször is jó bábára van szüksége. S ezért vannak elvetélt könyvek, melyeknek kézírata asztalfiókban hever évekig, évtizedekig, s vannak, amelyek meg sem születnek, pedig megfogantak. De vannak szerencsés könyvek is. Ezeket baráti szerkesztők és könyvkiadók segítették a világra.

A szerencsés irodalmaknak nagy szerkesztői és nagy könyvkiadói is akadnak. Szerkesztők és kiadók, akiknek nem az írás a szenvedélyük, hanem a bábáskodás, a közvetítés. Ez a bábáskodás bonyolult dolog, erre is születni kell. Beletartozik az író pátyolgatásától, bátorításától a szívós, önfeláldozó terjesztői munkáig rengeteg mozzanat. És minden esetben másképpen, mert ezek a bábáskodók épp oly nagy és öntörvényű egyéniségek, mint maguk az írók.

Amiképpen a magyar irodalom érett, nagy irodalom, voltak, s e szűkös időkben reméljük, lesznek is nagy kiadói. Ezek között tartjuk számon a Püski házaspárt, Sándor bácsit és Ilus nénit. Az én életemben már egész korán mitikus lényekként voltak jelen, jóval mielőtt megismertem volna őket. Ők adták ki – első kiadójuk – a Magyar Élet gondozásában,

a második világháború évei alatt nagybátyám, Kodolányi János néhány esszéketetét. Amikor már elég nagy voltam ahhoz, hogy a polcon sorakozó könyvek között leolvassam a gerincről vagy a címdalról a kiadó nevét, a Magyar Élet Kiadó már nem létezett. A kommunista fordulat éve, 1948 után úgy látszott, mintha végleg lezárult volna Püski Sándorék könyvkiadói pályája. 1952-től 70-ig keramikusként tartották fenn magukat (négy fiút neveltek fel).

Önmagában az első fejezet is elég lett volna ahhoz, hogy beírják nevüket a magyar irodalom történetébe. A szegény parasztcsaládból származó fiatalember, aki 1911. február 3-án született Békésben, a maga erejéből előteremtette a jogi egyetem elvégzéséhez szükséges pénzt, s egyetemista évei alatt amolyan jegyzetkiadóként tartva fenn magát, öntudatlanul belekóstolt a könyvkiadás örömébe, abba, hogy szellemi értéket mások számára hozzáférhetővé teszünk. Hiszen a kiadó nemcsak az írónak ad, hanem legfőképpen az olvasónak.

Így támadt a harmincas évek végén az a gondolata, hogy feleségével könyvkiadói vállalkozásba fog, s főleg a népi írók nehezebben megjelentethető, üzleti sikert nem ígérő könyveit adja ki. Ha kézbe vesszük a magyar irodalom nagy könyve, *A minőség forradalma* első kiadásának fakó, gyűrött külső borítóját, hátoldaláról a következőket idézhetjük ide – találmra – a Magyar Élet Kiadó listájáról: Erdélyi József: *Zenélő kecske*, Féja Géza: *Régi magyarság*, Kerék Mihály: *A földreform útja*, Kodolányi János: *Esti beszélgetés*, Kovács Imre: *A paraszteleletforma csődje*, Sinka István: *Harmincnégy vadalma*, Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*, Szatmári Sándor: *Gulliver utazása Kazahániában*, Takáts Gyula: *Családja helyett*, Tersánszky Józsi Jenő: *Kakuk Marci*, Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*.

A lista széles skálája feltűnő. A mából visszatekintve, csupa klasszikus – de akkor, Szabó Dezső kivételével, csupa negyven év körüli. Már ismert, elismert hangok, de nem sikerlista. Püski Sándor sohasem gazdagodott meg a könyvkiadásból, pedig bizonyára ez az út is adott volt számára. Ő nem feledte, honnan jött. Olcsón akart értéket adni, hogy a nemzet számára egy új, alulról induló értelmiség kinevelését segíthesse. A Magyar Élet Kiadó tevékenysége egy nemes, progresszív mozgalom auráját segített erősíteni, rendezvényekkel, aktív személyes részvétellel, amelynek csak egyetlen, híres példája a szárszói találkozók megszervezése. Gazdag közegben bontakozott ki, s maga is gazdagította ezt a közeget.

Püskiék nevét – még mindig csak a nevüket – az ötvenes évek végén hallottam sokszor emlegetni családi és baráti körben, szinte csak suttogva. Püski Sándor ekkoriban a Kádár-rendszer börtönében ült, mert néhány barátjával együtt Erdély helyzetéről szerkesztett emlékiratot,

hogy felhívja az ENSZ figyelmét az ottani magyarság keserves helyzetére. Az „összeesküvést”, ahogy a kommunista szótár egyik kedvenc szava hívta az ilyen kezdeményezéseket, természetesen „leleplezték”, s a büntetés sem maradhatott el.

Amikor Püski Sándor ismét szabadlábra került, abba a korba jutott, amikor mások – különösen a szerencsésebb népek fiai – nyugdíjba vonulóban sikeres életükre tekintenek vissza. Pedig ekkor kezdődött újra, jó negyed évszázada, az ő igazi életpályája. Engedélyt kért, hogy nyugdíjasként kivándoroljon Amerikában élő fiaihoz. Nem azért, hogy megpihenjen. Hanem azért, hogy feleségével, majd egész családjával ismét létrehozza könyvkiadóját, és létrehozza a világ legjobb magyar könyvkereskedését.

Azt hiszem, hogy alig találkoztam velük azelőtt. New Yorkban ismerem meg őket, 1972-ben, amerikai kutatóévem alatt, első könyvkereskedésükben, amely tulajdonképpen egy első emeleti lakás volt a Manhattan déli vége felé, mindenütt könyvespolcokkal bélelve. Később annyiban változott a helyzet, hogy nem a lakásuk szolgált könyvesboltul, hanem a nagy könyvesbolt lett a lakásuk is. Ez is jelezte, hogy esetükben nem foglalkozásról, hanem életformáról van szó.

Mint annak idején az első kezdéskor, Püskiék lassan Amerikában is zsongó szellemi életet teremtettek maguk körül. Tevékeny részt vállaltak magyar írók és művészek amerikai útjának szervezésében, anyagi támogatásban. 1972–73 telén-tavaszán előbb Csoóri Sándort, Kósa Ferencet kísérték végig a magyar Amerika megannyi városában, majd Sütő András hatalmas sikerű első útja következett. Vitték magukkal mindenhová a szerzők könyveit, s ha nem akadt raktáron, nyomtattak. Így kezdték el ismét a könyvkiadást. Ma is féltve őrzöm a Csoóri és Kósa útjára kiadott *Bíztatót*, egy alkalmi Csoóri-antológiát a szerző dedikációjával – az itthon kiadott könyvek katalógusaiban hiába keresnénk ezt a szükség-szülte, néhány száz oldalas könyvet, amely ma már bizonyval a gyűjtők kereste ritkaságok közé tartozik.

Püskiéknél a fénykorban minden rangos magyar könyvet meg lehetett kapni, amely Buenos Aiestől Budapestig megjelent. Nem volt, s nem is lesz, sajnos, még sokáig ilyen könyvesbolt. 1985-ben már ebben a legendás nagy boltban láttam őket viszont, a 82. utca sarkán. A földszinten könyvesbolt, alatta raktár, az emeleten pedig lakás és előadóterem, ami egyben szállásul is szolgált a mindig betévedő vendégnek. Itt tartottam én is felolvasást 1985-ben és 1987-ben, s az utóbbi alkalommal itt töltöttem néhány éjszakát egy összezsúkolható ágyban vagy széthyitható fotelben.

Mivel Püskiék nézetei körül időről időre fellángol a vita, érdemes felidézni a 82. utcai bolt életét. Ez volt a New York-i magyar élet köz-

pontja, s aki betévedt, mindig kapott jó szót, új híreket, s ha rászorult, Ilus néni kiváló ebédjéből is részesült. Nemcsak Baránszky László meg Király Béla, Hámos László meg Csalog Zsolt volt itt gyakori vendég, hanem 1987-ben éppen itt ismerkedtem meg Vajda Mihállyal, a marxista másként-gondolkodóval is. S mialatt az MTI New York-i tudósítója a könyvespolcok között böngészett, a ház egy másik zugában Kocsis Zoltán ült az írásszerkesztő mellett, két koncert között illegális irodalmat gépelve. Tudni való, hogy egy évvel azelőtt itt, a Püski Kiadónál jelent meg Konrád György szamizdat-regényének, *A cinkosnak* első nyilvános kiadása, három évvel korábban pedig Duray Miklós híres könyve, a *Kutyaszorító*, majd 1989-ben az utóbbi második része. Ízelítőül még két cím 1985-ből: Ölvedi János: *Napfogyatkozás – Magyarok Szlovákiában*, Hőgye Mihály: *Utolsó csatlós? – Magyarország sorsa a második világháború végén*.

1989-ben Püskiék életében is változás jött, ki tudja, hányadszor. Hogy milyen ez az új korszak az ő életükben, már sokkal szélesebb körben ismert. Könnyen megtudhatja, aki betér Krisztina körúti könyvesboltjukba, ahol ma is ott serénykednek, ott beszélgetnek a vevőkkel, barátokkal napestig. Már ismét Budapesten jelent meg az ő kiadásukban az 1987-es lakiteleki találkozó jegyzőkönyve, s más, fontos művek, mint például Gombos Gyula: *A harmadik út* című könyve.

Így éltek ők együtt hat évtized magyar történelmével, szerény szolgálóiként és csöppet sem jelentéktelen szereplőiként. Köszönetet különösebben nem kérnek, gondolom, hiszen ha van beteljesedett, boldog élet, az övéké az kell, hogy legyen – minden küszködés, lemondás, szenvedés ellenére.

A magyar kultúráért felelős személyek tartoznak nekik köszönettel, önbecsülésből, a példa felmutatásának kötelességével. Ma hemzsegnék körülöttünk a frissen meggazdagodottak, akiknek eszükbe sem jut a magyar kultúra és gondolkodás támogatása, miközben az írók, a művészek és a minőségi kiadók helyzete szégyellni valóan nehéz. Jó megmutatni azt, hogy aki a maga erejéből emelkedik fel, nem kell, hogy szükségképpen önző legyen. Szolgálhatja közösségét is, amelyet maga mögött hagyott. Meglehet, így nem gyűjt mesés vagyont – de veszíteni sem fog, mert egyre gyarapodik körülötte a közösség, amely becsüli és megtartja, s kiejteni nem fogja soha.

Kodolányi Gyula

Abol igazságtalanságot látott, azonnal felemelte szavát, szíve szeretetének gazdagságába protestáns és zsidó, hívő és hitetlen, román, szlovák és német, szegény és gazdag, művelt és műveletlen egyaránt belefért. (...) Éppen azért éreztük őt egész Erdély és Partium püspökének, atyjának, mert ez az egyetemes szeretet avatta azzá. (...) A megrabolt Anyaszentegyház iránti gondjában, az elnyomott magyarság iránti küzdelmében, a megtévesztett vagy éppen ellenséges érületű románság iránti megértésében, ifjúságunk és iskoláink iránti tusakodásában, közös kultúránk nagylelkű támogatásában – vezérlő csillaga mindenben a szeretet volt.

MÁRTON ÁRONNAK

az erdélyi magyarságért

és a kereszténységért végzett önfeláldozó szolgálata

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Igen megtisztelő számomra a felkérés, hogy boldogemlékű, nagyméltóságú és főtisztelendő Márton Áron gyulafehérvári megyés püspök, *Isten szolgája* tiszteletére elmondjam életpályája méltatását, úgyis mint volt tanítványa és felszenteltje, abból az alkalomból, hogy „post mortem” a Magyar Örökség Díjjal kívánja kitüntetni a Bizottság, és ezzel neve bekerül az Aranykönyvbe.

Ugyanakkor nagy felelősség is, mert olyan gazdag életutat hagyott maga mögött, hogy igazán zavarban van az ember, hogyan próbálja összegezni a leglényegesebb vonásokat. Négy könyv született már azzal a nemes céllal, hogy életét bemutassa, s az 1996. február 12-re – születésének 100. évfordulójára – a kolozsvári Gloria nyomdában napvilágot látott 248 oldalas *Márton Áron emlékkönyv* is csak megkísérli ecsetelni gazdag életútját korunk embere számára. Nekem, ki hosszú ideig voltam – mint teológus – könyvkezelője, nehéz elfogódottság nélkül beszélni Márton Áronról, Isten szolgájáról, de megpróbálok tárgyilagosan a lényegre összpontosítani.

Ellentmondásokkal teli korunkban ő az Úristen nagy ajándéka volt: Erdély népe, a magyarság és a világ számára. Élete tűzcsóvaként világítja be azon időszakot, amelyben élt, alkotott és szenvedett, miként az üstökösök teszik Földünk egén.

Püspöki jelmondata „Non recuso laborem! – Nem vonakodom a munkától!” A „labor” nemcsak munkát, hanem minden fajta erőfeszítést, fájdalmat és szenvedést, összefoglalva: áldozatot jelent. Ezt vállalta ő Isten népéért és a nemzetéért. Egész élete áldozat volt. Határozott magatartása, megfontoltsága korunkban is irányjelző tud lenni az eltévelyedés veszélyeit magában hordozó ingoványos életutakon. A pesszimista élet-szemléleten mindig felülemelkedni tudó bölcsességével pedig mindig meg tudta őrizni népe Istenbe és jövőbe vetett bizalmát, amelyet a lelketlen ateista-kommunista kor sem tudott letörni, semlegesíteni. A mindenkiére kiterjedő jószágot, szeretetet és derűlátást képviselte egész életében.

Mindenki püspöke volt. Ahol igazságtalanságot látott, azonnal fel-emelte szavát, szíve szeretetének gazdagságába protestáns és zsidó, hívő és hitetlen, román, szlovák és német, szegény és gazdag, művelt és műveletlen egyaránt belefért. „Minden dolgotokat intézzétek szeretettel” – írja Szent Pál apostol az 1Kor 16,14-ben. Éppen azért éreztük őt egész Erdély és a Partium püspökének, atyjának, mert ez az egyetemes szeretet avatta azzá. Krisztusi volt ez a szeretet őbenne, mivel nem csupán elvontan eszmei, hanem emberi közel-állásban, keresetlen közvetlenségben, mindennapi jócselekedetekben, személyválogatás nélküli odahajlásban, önmegtagadásig menő áldozatosságban mutatkozott meg. A megrabolt Anyaszentegyház iránti gondjában, az elnyomott magyarság iránti küzdelmében, a megtevesztett vagy éppen ellenséges érzületű románság iránti megértésében, ifjúságunk és iskoláink iránti tusakodásában, közös kultúránk nagylelkű támogatásában – vezérlő csillaga mindenben a szeretet volt.

Püspöki beköszöntő szövegében 1939. március 31-én a következőket mondta: „Minden nap szűkebb lett a mindennapi kenyér, és bizonytalanabb a jövő. Kívül-belül sötétség környékezett meg, s a lelkeken nyugtalanság és bizonytalanság vett erőt. A hitetlenség és a babonák terjesztői serény tevékenységbe kezdtek, hiszen remélhették, hogy bő aratásuk lesz ilyen körülmények között. S hogy megkísértésünk teljes legyen, megjelentek a lélekkufárok is, akik a nélkülözésektől elkínzott híveinknek kenyeret ajánlanak fel, ha ősi hitüket megtagadják. Ezekkel a tényekkel, amikor Isten ügyében fáradozunk, nyíltan szembe kell néznünk. Ez pedig azt jelenti, hogy a hívő ember nem érheti be azzal, ha a templomban együtt van az áldoztató rácsnál az úr és a szolga. Hitünk parancsa, hogy a templomon kívül az életben is testvérek maradjunk, egymás sorsa iránt érdeklődünk, és egymás terhét közös megértésben hordozzuk. Az Isten felé vezető utat mindenki számára kell feltárnom, egyengetnem és kíváncsisággá tennem. Meg kell tanulnunk, hogy egymásért munkát vállaljunk, és tudjunk együtt dolgozni az élet minden

területén. A válaszfalakat, amelyeket emberi rövidlátás, hiúság vagy érdek emelt testvér és testvér közé, így lehet lassankint eltüntetni, és a krisztusi testvériséget jóakarattal megvalósítani.”

Ezt tette negyvenegy évi főpásztorsága alatt, míg hat évi börtönt és tíz évi kényszerlakhelyet szenvedett el, amikor még a teológiára sem jöhetett át, s még órára is a püspöki palotába mentünk.

Amikor felhívták Bukarestbe, és olyan dolgokat kértek tőle, melyeket lelkiismerete és népe iránti felelőssége tudatában visszautasított, dr. Groza Péter, egykori román miniszterelnök ezzel zárta a megbeszélést a minisztertanács előtt, Márton Áront jellemezve: „Meg kell mondjuk, hogy makacs ember, de azt is el kell ismerni, hogy karakter, s ezért fejet kell hajtsunk előtte!”

Mi hozzátesszük: nemcsak karakter, de mindenek előtt szent ember volt! Isten és emberek szolgálja! Benne öltött testet mindaz, amit az emberben szépnek és nemesnek ismer a magyar. Aki ha kell, a sírból is fölkel, hogy népét segítse az ő élő, reánk hagyott szellemiségével.

Tempfli József

MÁRTON Áron (Csíkszentdomonkos, [ma Románia] 1896 – Gyulafehérvár, [ma Románia] 1980). Politikai és erkölcsi szilárdságával példát mutató gyulafehérvári püspök, ama tanúságtevő főpapok egyike, akik a II. világháború, majd a kommunista diktatúra idején feltétel nélkül hűségnek bizonyultak egyházukhoz és népükhöz.

Középiskolai tanulmányait a csíkszeredai Katolikus Főgimnáziumban (az iskola ma az ő nevét viseli) és a gyulafehérvári kisszemináriumban végezte. Érettségi után kikerült az olasz frontra, s ott megsebesült. Hazatérte után jelentkezett a gyulafehérvári teológiára. 1924-ben szentelték pappá. Néhány évig Ditróban és Gyergyószentmiklóson volt káplán, ezután Marosvásárhelyen hittanár lett, 1932-től pedig a kolozsvári egyetem katolikus lelkésze. Ekkor, 1933-ban indította útjára az *Erdélyi Iskola* című közművelődési folyóiratot, amelynek munkatársai között olyan jeles személyiségek voltak, mint György Lajos nyelvész, Domokos Pál Péter zenetörténész vagy Venczel József szociológus. Maga Márton Áron is rendszeresen publikált az újságban. Hivatásának tartotta az egyszerű nép kulturális fölemelését az iskolarendszer és a felnőttek körében végzett közművelődési tevékenység révén. E cél érdekében hozta létre a Katolikus Népszövetséget, amelynek tevékenységi körébe a közművelődésen kívül a szociális munka, a családok védelme és a munkanélküliek megsegítése tartozott. Erdély-szerte tanfolyamokat szervezett, hogy szakképzett népművelők vezethessék a közösségeket.

A Szentszék 1938-ban erdélyi apostoli kormányzóvá, majd XI. Pius pápa ugyanebben az évben püspökké nevezte ki.

A második bécsi döntés (1940) kétfelé szakította egyházmegyéjét. Észak-Erdély visszatért Magyarországhoz, Dél-Erdély a püspöki székhellyel, Gyulafehérvárral együtt Romániában maradt. Márton Áron nem hagyta el a székhelyét, de híveinek nagy részét csak útlevelemmel látogathatta. Nyilvános beszédeiben kemény szavakkal bírálta a zsidóüldözést és azokat a hatalmakat, melyek felelősek emberek millióinak értelmetlen haláláért.

A háború után anyagilag támogatta a lehetetlen helyzetbe jutott magyar oktatási intézményeket, így például a kolozsvári egyetem oktatói egy ideig tőle kapták fizetésüket.

A magyarok identitástudatának fennmaradása érdekében hozta létre a Magyar Népi Szövetséget, amelyet 1953-ban feloszlattak.

A békekötések során szeretne volna kieszközölni, hogy Észak-Erdély maradjon Magyarországon. Ezért és a magyarság jogaiért folytatott küzdelme miatt 1949-ben a román hatalom bebörtönözte, kényszerszolgálatára, majd csaknem élete végéig tartó házi őrizetbe ítélte. Eredetileg – a megfélemlítés végett – a csíksomlyói nagybúcsúban, a pünkösdi előtti szombaton akarták letartóztatni, a több ezer tömeg szeme láttára. Az ünnepi ruhában lovon ülő székely férfiak azonban többszörös gyűrűt alkotva körülvették, saját testükkel védték meg püspöküket. Ezután egyik utazása előtt azzal az ürüggyel, hogy elromlott az autója, egy idegen sofőr jelentkezett nála idegen autóval és elrabolta őt. Vele együtt került börtönbe az erdélyi értelmiség színe-java. Letartóztatása előtt Márton Áron titokban ki-nevezte az őt helyettesítő ordináriusokat és megbízta őket azzal, hogy maguk is gondoskodjanak utódaikról: ezzel biztosította az egyházkormányzat folyamatosságát. A börtönből 1955-ben engedték ki, ezután tizenegy évig házi őrizetben volt.

Szabadságát 1969-ben kapta vissza, amikor első ízben Rómába látogatható. Nagy hatású prédikációival, püspöki körleveleivel és egyéb írásaival nagyban hozzájárult ahhoz, hogy fennmaradjon a székelyek magyarságtudata. Példaadása és a népével való sorsközösség vállalása miatt szülőföldjén szinte szentként tisztelik.

Esterházy János a második világháborús szlovák parlamentben egyedül tiltakozott és szavazott a zsidók deportálása ellen, sőt a magyar belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc segítségével előmozdította az üldözöttek (zsidók, csehek, lengyelek) Magyarországra jutását. ... „A keresztény, nemzeti és szociális hármasság marad mindig minden kiindulásunk alapja” – vallotta. ... S fedezte, sőt bújtatta a baloldali értelmiségieket. Hitét és emberiségét a börtönben is megőrizte. Joggal mondta róla egy vele raboskodó szlovák pap: „Bizony, szent ez az ember”.

ESTERHÁZY JÁNOSNAK

a felvidéki magyarságért és kisebbségéért végzett
töretlen szolgálata és mártíromsága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

1939. november 1-jén jelent meg a pozsonyi *Új Hírek*ben Esterházy János *Magyar keresztfák között* című cikke. Ebben olvasható ez a mondat: „Csak az a nemzet érdemes jobb sorsra és örök életre, amely meg tudja becsülni nagyjait, és amelynek mindig szeme előtt lebeg azok példát adó munkássága.”

Hisszük, hogy a magyar nép *jobb sorsra* érdemes, és az ezerszáz éves évforduló napjaiban különösen bízunk abban, hogy érdemesek vagyunk *örök életre*. Éppen a Magyar Örökség oklevelet odaítélő bizottság tevékenysége bizonyítja, hogy meg tudjuk becsülni nagyjainkat, mert nemcsak nem feledjük el példaadó munkásságukat, hanem igyekszünk azt fel is mutatni a sors kegyetlen alakulása folytán sötétben botorkáló népünknek. Esterházy János is ilyen ember volt: megbecsülésre méltó, s munkássága igen hasznos tanulságokkal szolgál nekünk, örökösöknek.

Jó családból származott. Dédapját, báró Jeszenák Jánost 1849-ben a császári katonai bíróság halálra ítélte és kivégeztette. Nagyapját, Esterházy Jánost a világosi fegyverletétel után egy császári büntetőszázadba sorozták be, s vagyona jó részét elkobozták. Édesapja, szintén Esterházy János, katonatiszt volt, de amikor rádöbbsent arra, hogy a magyarokat és a szlovákokat egyre növekvő ellentét választja el, leszerelt, és élete hátralevő részében ezzel a problémával kívánt foglalkozni. Sajnos, fiatalon meghalt. Négy és fél éves fiára, a mi Esterházy Jánosunkra örökül hagyott utolsó szavai a következők voltak: „Légy mindig jó magyar, fiam... és emberséges ember!”

A trianoni békediktátum aláírása után nem sokkal az ifjú Esterházy János átszökött Sopronba, s részt vett azokban a harcokban, amelyek kikényszerítették a soproni népszavazást. A húszas évek közepén bekapcsolódott a csehszlovákiai politikai életbe. 1932-ben már az Országos Kereszténydemokrata Párt elnökévé választják, 1936-ban a pártjából és a Magyar Nemzeti Pártból alakult Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnöke. A Felvidék déli részének visszacsatolása után az önállóvá lett Szlovákiában maradván a Magyar Párt elnöke és a parlament egyetlen magyar képviselője. Ezután már az 1945-ös letartóztatás, a szovjet és a csehszlovák „bíróság” ítélete, a Gulág, majd a csehszlovák börtön következik, s 1957. március 8-án a mártírhalál.

E szép, de szomorú véget ért élet maga is emlékezésre méltó, de a mi szempontunkból nemcsak a sors, hanem az emberi helytállás is fontos: az, hogy Esterházy János édesapja utolsó szavait egész életében tiszteletben tartotta – emberséges ember volt és jó magyar.

A szlovákiai náci hegemonia idején kiérdemelte a kommunista Fábry Zoltán és egy német katonatiszt elismerését. Fábry a hitlerizmus „egyetlen szlovákiai ellenlábasát”-nak, a német tiszt pedig „Közép-Európa legbátrabb emberét”-nek nevezte. S nem alaptalanul! Esterházy János a második világháborús szlovák parlamentben *egyedül* tiltakozott és szavazott a zsidók deportálása ellen, sőt a magyar belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc segítségével előmozdította az üldözöttek (zsidók, csehek, lengyelek) Magyarországra jutását. A szlovákiai magyarok – a Magyar Párt felszólítására – nem vettek részt az úgynevezett árjásításban, a zsidók kifosztásában. Neki köszönhető, hogy a szlovák nemzeti felkelés idején Magyarország ellátta gyógyszerekkel a sebesülteket. S fedezte, sőt bújtatta a baloldali értelmiségieket. Hitét és emberségét a börtönben is megőrizte. Joggal mondta róla egy vele raboskodó szlovák pap: „Bizony, szent ez az ember.” S emberségének köszönhetette, hogy egy cigányfiú – megszököve a fűtetlen börtönből – pulóvert küldött neki.

Ilyenek voltak a tettei. De milyen nézetek határozták meg ezeket a tetteket? „A keresztény, nemzeti és szociális hármasság marad mindig minden kiindulásunk alapja” – vallotta. Kijelentette, éppen a legkritikusabb időkben, hogy „a mi jelünk a kereszt, nem a horogkereszt”. De ugyanilyen határozottsággal vetette el az „osztályellentétekre alapított marxizmus”-t is, különös irtózáttal szólva „a bolsevista uralmak borzalmai”-ról. A szlovák autonómia híve volt mindig, de a szlovák parlamentben megkövetelte a magyarok számára is „a népi jogokból folyó teljes szuverenitás”-t. Meggyőződése szerint „sem gyűlölettel, sem erőszakkal nem lehet a nemzetiségi kérdést megoldani”. 1941-ben a debreceni nyári egyetemen megértésre szólította fel hallgatóit, s arra buzdította őket, hogy tanulják meg a szomszéd népek nyelvét.

1938-ban nagy vihart váltott ki Magyarországon a Táj- és Népkutató Központ kiállítása az ország agrárviszonyairól. A vitába Esterházy János is bekapcsolódott, s elmondta arisztokrata osztályos társainak, hogy az ő 5000 holdjából 4150-et elvettek, ő mégis elégedett, sőt ennél nagyobb áldozatra is kész. Szavaira Kodolányi János reflektált a *Magyar Nemzet* 1938. november 13-i számában: „...most íme Esterházy János gróf tanítja ki nagybirtokos osztályunkat áldozatvállalásból, sorsvállalásból, hitből, korszerűségből. Ő, aki ott maradt a kis töredék-magyarság élén, egy sorban vele, primus inter pares.”

Igen, ott maradt, amikor Magyarországon bársonyszék várta (pedig milyen jó minisztere lett volna Teleki Pálnak!), ott maradt, amikor a szovjet hadsereg közeledésekor barátai és rosszat sejtő baloldali hívei rá akarták beszélni az ország elhagyására, ott maradt, amikor a Gulág rabszolgatelepéről csehszlovák rabságba került, s Pozsonyból megszökhetett volna, ott maradt mindhalálig, mert – miként Peéry Rezsőtől tudjuk – határozottan vallotta: „...nekem is itthon kell maradnom, bármilyen rossz elé nézek, mindennel idekötődöm ehhez a néphez, vele kell maradnom a nehéz időkben”.

Így lett a Felvidék magyarságáé, így lett az egyetemes magyarságé, így lett mindannyiunk drága öröksége.

Török Bálint

ESTERHÁZY János, galántai, gróf, szlovákiai magyar politikus (Nyitraújlak [ma Szlovákia], 1901 – Mírov [ma Csehország], 1957). Budapesten kereskedelmi akadémiát végzett. A trianoni békeszerződés (1920) után felvidéki birtokain gazdálkodott. 1932-től az Országos Keresztényszocialista Párt elnöke, 1936-tól az Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnöke, a csehszlovák parlament képviselője (1935–38). Szlovákia és Kárpátalja teljes körű autonómiája és a magyarság nemzetközileg garantált kisebbségi jogainak biztosítása mellett szállt síkra. Az 1. bécsi döntés (1938. november 2.) után Csehszlovákiában maradt, az ország széthullását (1939) követően a szlovákiai Magyar Párt elnöke, a szlovák parlament egyedüli magyar képviselője (1939–44), az egyetlen szlovákiai magyar pénzügyet, a pozsonyi Takarékbank alapító elnöke (1941). Az ún. Magyar Házak mozgalmának meghirdetésével (1939) a kis létszámú (60-70 ezer) szlovákiai magyarság családias összefogását szorgalmazta. Az erőteljes német és szlovák nyomás ellenére sem volt hajlandó pártja nemzeti-szocialista mintájú átszervezésére. 1942. május 15-én a szlovák parlamentben egyedül ő nem szavazta meg a zsidóság deportálását elrendelő törvényt. A nyilas hatalomátvétel után Budapesten rövid időre letartóztatták (1944. dec.), a II. világháború utolsó hónapjaiban a Gestapo körözést adott ki ellene, ezért illegálisba vonult. 1945 áprilisában a csehszlovák hatóságok letartóztatták, átadták a szovjet katonai szerveknek, akik júniusban a Szovjetunióba hurcolták. Moszkvában 1946 júniusában tízévi kényszermunkára, Pozsonyban távollétében 1947 szeptemberében halálra ítélték. A szovjet hatóságok 1949 áprilisában kiadták Csehszlovákiának, ahol halálos ítéletét előbb életfogytiglani (1950. ápr.), majd 25 évi börtönbüntetésre (1955. máj.) változtatták.

De mi is a versmondás célja? Nagyon nagy szóval: nemzetérintés.

LATINOVITS ZOLTÁN

művészetében

a magyar vers újszerű megszólaltatása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A színészkirály, akiből magnetikus erő áradt, aki egyszerre volt legyőzhetetlen és ugyanakkor igen könnyen sebezhető, aki viselkedésével és tetteivel dacolni mert a kultúrpolitika nagyhatalmú irányítóival, s akinek József Attila tragikus halála jutott osztályrészül... Hiszem, hogy aki ma róla nyilatkozik vagy ír, annak önmaga legszemélyesebb világából kell föltárni valami lényegit, valami legigazabbat. Latinovits jelentősége messze elhagyta a művészet határait. Életműve fájdalmas félbe-maradottságában is a színház- és előadóművészet önálló fejezete. Művészi pályafutása, hitvallása és tragikus sorsa önmagában is színháztörténet, sőt kortörténet. Sokoldalúsága, szorgalma és nem utolsósorban tehetsége mérhetetlen jelentőségű.

A színészi életmű mellett ott magasodik előadói életműve is. Különleges kapcsolata volt az irodalommal s legkiváltképp a költészettel. Egészen egyedi módon, szinte tudományos alapossággal készült fel a kiszemelt költemény előadására. Verselemző ábrái egyedülállóak. Különböző matematikai ábrákkal: egyenesekkel, körökkel, ellipszisekkel fejezte ki az emócióit, az életet, a halált, az örömet, a tragikumot, a szerelmet. Ilyenre még nem volt példa a szakma történetében. Mivel írói vénával is rendelkezett, engedtessek meg, hogy felidézzem az egyik, témánkhoz kapcsolódó vallomását. „Versről, a legkedvesebbbről kellene beszélnem. De lehet-e a csillagos égi mezőről a legkedvesebb csillagot kiválasztani? A tengerben a legszebb vízcseppről, a legszebb hullámról beszélni? Lehet-e választani a megfoghatatlanból, amit csak érzékeinkkel érzünk? Rá lehet-e tapintani belső érzéseink közül a legszebbre, a legkedvesebbre? Az ember, a költő legszemélyesebb, legemelkedettebb, legtömörebb kifejezése a vers. A legszebb, a legszentebb játék. Valami, ami már a születése pillanatában a halhatatlanságra tart igényt. A poétaéletű

ember valami titkos úton múltakból font, elhaltak energiáiból szőtt radarhálóval képes ráérezni a jövőre is. Vajon honnan ez az energia? Azt keresem, ami bennük közös, ami sorsukban, harcukban, hitvallásukban közös. Ami kiközösítésükben közös. Kell egy kapocs múlt és jelen között, hogy legyen jövő. (...) De mi is a versmondás célja? Nagyon nagy szóval: nemzetérintés. A legkiválóbb magyar verseket előadni világosan, plasztikusan, hittel és átélten, ez mindig nagyobb feladat volt ebben az országban, mint színjátszani.”

Ő kikerülhetetlen volt még azok számára is, akik legszívesebben nem vettek volna róla tudomást. Több nagy Ady- és József Attila-vers elmondhatatlan őutána. A *Szeretném, ha szeretnének*, vagy az *Íme, hát meggletem hazámat* nekem már csak az ő hangján szólal meg. S higgyék el, ez nem elfogultság vagy önös szubjektívizmus. De egyszerre belém hasító fájdalom s felhők fölé röptető öröm. Mondhatnám, az élet teljességének érzése, melyet csak a legnagyobbak képesek megéreztetni velünk.

Barátaim, gyermekeinket semmi sem menti meg attól, hogy felnőtté váljanak. Mutassuk meg nekik minél előbb a *Szózat* vagy éppenséggel az *Előszó* előadóját. S talán majd ők is ráébrednek arra, amit Illyés Gyula írt Latinovits Zoltánról szóló gyönyörű versében:

„Rendjén úgy lett volna,
ahogy szembeszöktél dühköpésként a vonatnak,
az hátrál meg.
A bűn.
Az a konok, vak.
A világ fröccsen szét.
A pokol.
S nem ami lett:
hogy a sakál dalol, s a pacsirták vonítanak.”

Siratnivaló, hogy – mint a többi veszélyes zsenit – őt sem tudtuk megtartani.

Lukács Sándor

LATINOVITS Zoltán színpadi és filmszínész, rendező (Budapest, 1931 – Balatonszemes, 1976). Érettségi után, 1949-től először asztalos tanonc, majd hídmunkás volt. 1951 és 1955 között a Budapesti Műszaki Egyetemen tanult, és építészként diplomázott. Ez idő alatt tanulta meg a színészet alapjait. 1956-tól hat éven át a debreceni, illetve a miskolci együttes tagjaként már főszerepekhez jutott. 1962-ben a Vígszínház szerződtette. A következő nagy évadban emlékezetes alakítása volt Rómeó (Ruttkai Éva Júliája mellett), azután Orin (O'Neill: *Amerikai Elektra*), a Festő (Arthur Miller: *Közjáték Vichyben*) és Iván (Dosztojevskij: *A Karamazov testvérek*).

Hatalmas színpadi sikert aratott szuggesztív Cipolla-figurájával (Thomas Mann: *Mario és a varázsló* – Körszínház). Már a Thália Színház tagja volt, amikor 1967-ben etalonként

testesítette meg az Őrnagy alakját (Örkény István: *Tóték*). Kétesztendei veszprémi szerződése során további nagyszabású drámai hősöket keltett életre: gróf Teleki Lászlót (Illyés Gyula: *A küllőnc*) és Willy Lomant (Arthur Miller: *Az ügynök halála*). Ugyanott rendezte meg Németh László: *Győzelem* és Gorkij: *Kispolgárok* című drámáját.

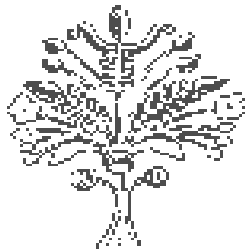
Sokat filmezett is, több mint negyven produkcióban szerepelt. Legemlékezetesebb alakítását Huszárik Zoltán *Szindbád*jának címszerepében nyújtotta. További kiemelkedő filmszerepei: Krisztyán Tódor *Az aranyemberben*, a fiatal orvos az *Oldás és kötésben*, az első kakastollas a *Szegénylegényekben*, Büky százados a *Hideg napokban*.

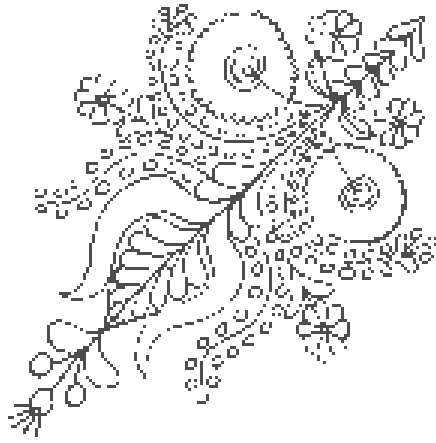
Utolsó filmszerepe hátborzongató epizódalakítás volt *Az ötödik pecsét* (1976) nyilas tisztjeként.

Latinovits 1971-től 1973-ig az Irodalmi Színpadnál dolgozott. Már régóta ismerték kiváló versmondó képességeit. 1964-ben Radnóti eklogáit mondta el a Rádióban, és nagy feltűnést keltett *Az izgága Jézusok* címen szerkesztett estje Mezey Máriával az Egyetemi Színpadon. Ady Endre, illetve József Attila verseiből szerkesztett válogatása hanglemezen jelent meg. Kísérletezett a zenei hatású versmondás formáival: gyakorta lépett fel a Sebő, a Kaláka és a Tolcsvay együttessel. Elmélyült felkészüléséről adott számot *Verset mondok* című alkotói jegyzeteiben (1978-ban, posztumusz jelent meg). Keserű indulattal írt a színházi és kulturális közélet visszás állapotairól (*Ködszurkáló*, 1973).

Egész művészi munkáját a szigorú igényesség vezérelte mind önmagával, mind környezetével szemben. Fokozódó belső feszültségei vezették az önkéntes halálba.

Kitüntetései: Jászai-díj (1966), Balázs Béla-díj (1970), érdemes művész (1975), posztumusz Kossuth-díj (1990).

A DÍJÁTADÁS A MAGYAROK VILÁGTALÁLKOZÓJA ALKALMÁVAL
A BUDAPESTI KONGRESSZUSI KÖZPONT PÁTRIA TERMÉBEN,
1996. JÚNIUS 16-ÁN TÖRTÉNT

Sütő András a „jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigasza”. ... Művei túlnőttek szülőföldje s nyelvünk határain. Beteljesedett a régi reménység: egy sokat próbált nemzet-rész nyelvén – a nagyvilág számára is, világirodalmi érvénnyel – az embertelenség idején az emberség nehéz próbáit tudta megfogalmazni.

SÜTŐ ANDRÁS

írói munkásságában

az erdélyi magyarság áldozatos és egyetemes képviselője

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Japán fiatalember doktorált tegnap: a transzszilvánizmusról írta disszertációját. Kigyúlt a szeme, amikor Sütő Andrásról beszélt: igen, a sajátosság méltóságának gondolata a kisebbségi gondok világbeli megoldásához is közelebb vezethet. S ugyancsak tegnap a Magyar Írók Szövetségében fiatal költők mondták: Sütő András nagy hozománya – s nemcsak a magyar irodalomban – a „terheletlen” mondat: minden szava, minden mondata fölfelé mutat; nem a gravitációnak engedelmeskedik, a lélek szárnyal benne; föl-föl, mindig a magasba. Illyés Gyula majd’ húsz esztendővel ezelőtti vélekedését a maiak is igazolják: Sütő András a „jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigasza”. S nem csak a magyar irodalomnak. Művei túlnőttek szülőföldje s nyelvünk határain. Beteljesedett a régi reménység: egy sokat próbált nemzet-rész nyelvén – a nagyvilág számára is, világirodalmi érvénnyel – az embertelenség idején az emberség nehéz próbáit tudta megfogalmazni.

Valamennyien adósai vagyunk. A könyveivel, a drámáival töltött órákért. A műveibe emelt világért. A bizonyosságért, amely általa adott, hogy az irodalomnak ma is lehet missziója, hogy az ma is lehet lámpás, amellyel egy nép az útját keresheti. Az irodalom ma is mindent elmondhat: az égzengést és a fűszálak növést. A keresztre feszített köznapokat és a húsvéti reménységeket. Műveinek a román, a szlovák, a bolgár,

a német és az angol nyelvű fordításban is kedvező a visszhangja. Egy dán vendéghallgató a pesti bölcsészkaron – hatvanadik életévén túl járó asszony – Sütő András drámáiról akar értekezni. Mert Sütő András gondolatai, kérdései nem csak Közép- és Kelet-Európa világában hatnak; a nyugati országok érzékeny olvasói is a küldetéses, igaz, világirodalmi érvénnyel szóló romániai magyar író tisztelek benne. Okkal: Sütő András a maga erdélyi világán keresztül a humánus, az emberi öntudat, a megmaradás mindenütt érvényes gondjait fogalmazza meg. Az értékek megőrzése, a személyiség szuverenitásának kivívása, megteremtése mindenütt gond a világban.

Móricz Zsigmondról mondta Bálint György: egyetlen novelláskötete, a *Barbárok* alapján még századok múltán is, még egy Mars-lakó számára is meg lehetne rajzolni az egész korabeli magyar világot. Ilyenformán lehet szólni Sütő András műveiről is: bennük lüktet az utolsó fél évszázad teljes erdélyi valósága. Elmondta az elmondhatatlannak véltet: a romániai magyarság második világháború utáni életét. Nem hallgatott el semmit: sugárzó emberséggel beszélt és beszél a román–magyar együttélésről, a magyarság szóródásáról, az anyanyelv romlásáról, a félelmekről, az elföldelt és újraéledő vágyakról. Mozgósítja egész történelmünket, az ezredéves, szívbe írt vágyakat. S életével pecsételte minden szavát. Az írástudók felelősségére – az írástudók gyakori árulása idején – ő adta a legfényesebb példát. Vallotta, vallja: az író lelkiismeretével semmiképpen sem alkudhat. Mindennél fontosabb számára a felismert igazság kimondása minden műnemben: regényben, drámában, esszében. „Itt állok, másként nem tehetek” – írta a maga vallomásaként első gyűjteményes dráma-kötete homlokára. Lutheri, Husz János-i elszántsággal kereste, mondta s mondja az igazat, ahogy a kolozsvári magyar színház fennállásának 175. évfordulóján: „Mondd! Mondd, csak azért is!” Idézem: „Ha másként nem: fogam kiköpve, véres nyálamat nyelve: magamban. Magamnak, s mindazoknak, akik bennem laknak, a bennem kolduló nyelv-károsultaknak.”

Emberi sorsokat meghatározó kérdéseket tisztábban, megrendítőbben még aligha vetettek fel. Műveihez – mint minden igaz író – saját életét, idegzetét, szívét adta építőanyagul. A kritika nem túlzott, amikor megállapította: az *Anyám könnyű álmot ígér* új korszak nyitányát jelzi a magyar irodalomban, nagy drámái „már ma a holnapi klasszikusok mércéjével mérhetők”.

Sütő András nemcsak az erdélyi, hanem az egész magyarság, sőt az egész emberiség írója. „Íránytű-ember” – ahogy Markó Béla mondta – , akinek ösztönét sohasem tévesztették meg a mágneses viharok. Irodalmában is, politikájában is íránytű-ember; nem leng ki semerre,

„mozdíthatatlan pontja földrengéses gondolkodásunknak, amelyre mindig számíthatunk”. Életének meghatározója a hűség. Hűség az anyanyelvhez, hűség a nemzethez. Hűség a szülőföldhöz, hűség a kultúrához, amelybe beleszülettünk, s amelyet tovább kell adnunk utódainknak. Hűség a lázadó emberi szellemhez, hűség a legfőbb emberi értékekhez.

Illyés Gyula Sütő Andrást köszöntő versében a *Lőtt lábú madárról* beszélt, ki örök szálldosásra ítéltetett, Ararát reménye nélkül. Mi is – Illyés Gyulával együtt – szívből kívánjuk Sütő Andrásnak, hogy legyen Ararátja. Érje meg nagy álma – a lakható otthon – megvalósulását, ahol azonosak lehetünk önmagunkkal. „A kinyújtózkodás gerincropogató szabadságában – ahogy ő írja –, magasabbra tolt szemöldökfával, a tékapolcon könyvvel, érthetővel, a cinterem fűvén Bartók-dallamot vezénylő óvónővel, iskolával – palatáblással s a legmagasabbal – s jó mesterséggel.” Otthon legyünk szülőföldünkön, otthon e hazában. Otthon a világban. Még megtaposottan, még szemkiverten is. Még omló egek alatt is. Azzal a maradék reménnyel, hogy újra jönnek s mindig lesznek égtartó emberek. S a tisztuló egek alól szabadon szólhat majd az ének.

Sütő András minden mondatával, minden tétével ezt munkálta, ezt munkálja. Amit mindannyiunknak adott – Ady szavaival –, örökség, nem divat. Meghatározó, megtartó érték.

1996. június 7.

Czine Mihály

SÜTŐ András író, elbeszélő, drámaíró, szerkesztő (Pusztakamarás, 1927). 1940–45-ben a nagyenyedi Bethlen Kollégium diákja volt. 1945-ben Kolozsvárott a Móricz Zsigmond népi kollégiumban tanult. A *Világosság* riportere lett. 1948-tól a *Falvak Népe* szerkesztője, 1950–54-ben főszerkesztője Bukarestben. 1958-tól az *Új Élet* szerkesztője, 1971–1989 között főszerkesztője. Marosvásárhelyen él. 1979-ben Herder-díjat kapott.

Az ötvenes évek közepén elhallgatott, évekig egyetlen novellát sem írt, a görögség tanulmányozásával mélyítette szemléletét, távlatot teremtett a provincia gondjainak kifejezéséhez. Felismeréseit esszéikben, tünődésekben fogalmazta meg, a korszerűséget abban látta, hogy képes-e az író a szűkebb közössége gondjaira egyetemes érvényű választ adni. *Félrejáró Salamon* (1956) című kisregénye, néhány novellája, valamint *Pompás Gedeon* (1968) című színműve már egy-egy motívumban előre mutat pályájának nagy korszaka felé. Két kiemelkedő esszéje a *Nagyenyedi fügevirág* és a *Perzsák*. Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* (1977) című esszéregénye és az *Anyám könnyű álmot ígér* című műve az anyanyelvvédelem összegző műve. Az 1970-es években írt történelmi paraboladrámáiban a személyiség és a hatalom viszonyának sokrétű elemzését adja: *Egy lócsizár virágvasárnapja* (1973), *Csillag a máglyán* (1974), *Káin és Ábel* (1977). A *Szuzai menyegző* (1981) az önmagát istennek minősítő örült hatalom drámai megjelenítése. Ezután Sütő Andrásnak újabb könyvei már nem jelenthettek meg Romániában. Az *Advent a Hargitán* (1985) közvetlenül fejezi ki az erdélyi magyarság élményeit. *Álomkommandó* című drámája (1987) az abszurd drámákkal tart rokonságot. A szétszóródással, meneküléssel szemben a „maradok, másként nem tehetek” erkölcsi eltökéltségével szólnak esszéi az erdélyi magyarság megpróbáltatásairól, s követelnek méltó emberi sorsot a nemzeti kisebbségek számára.

...legfontosabb eszméi – a minőség, az erkölcs, a nemzeti sajátosságoknak megfelelő társadalmi rend, az európai tájékozottság és a tárgyilagos szembenézés közép-kelet-európai léthelyzetünk problémáival – ma is égetően időszerűek.

NÉMETH LÁSZLÓ

minőségi forradalma az irodalomban,
a pedagógiában és a közgondolkodásban
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Németh Lászlót a magyar irodalom Odüsszeuszának nevezte Sütő András, mert „nálánál gazdagabb tarsollyal a magyar irodalomban senki sem tért meg nagy utazásokról... A szellem óceáni kikötőit nyitotta meg a magyar írás számára”.

Írói életművének mennyisége monumentális, szellemi gazdagsága és erkölcsi igényessége lenyűgöző. Összefogó, szervező elve és ereje a magyarság felemelésének a szándéka. A nemzet égető sorskérdéseinek megoldását személyes üdvösségügyének tekintette. Meggyőződése volt, hogy az erkölcsileg igényes személyiség üdvössége elképzelhetetlen szűkebb közösségének boldogulása nélkül.

A *Nyugat* novellapályázata avatta íróvá, de ő a magyar szellemi élet organizátora kívánt lenni. Programját nem csak az irodalomnak szánta. Azt vallotta, hogy az „író munkásságának esztétikai értéke szétválaszthatatlan prófécijának társadalmi súlyától”. Enciklopédikus műveltségét a magyarság erkölcsi minőségének javítására mozgósította. Az irodalmat a szekularizált világban a vallás metanyelvének tekintette. Az új magyar irodalom küldetését a nemzeti történelem, sors alakítására méltó és alkalmas erkölcsiség kialakításában jelölte meg.

A Trianonban szétdarabolt magyarság megmaradásának és felemelkedésének lehetőségét kutatta, s azt a minőségelvű „példanemzet” megteremtésében látta.

Esszéiben és tanulmányaiban a „minőség forradalmá”-t hirdette meg. Minőségyszocializmusa az értékek összefogására, szintézisére kínál lehetőséget. A nemzet „felegyenesítésének” minőségelvű koncepciója ez, melyben az egyéni szabadság és teremtmény képesség a közösség „védőrend”-je révén válik mozgalmatszervező erővé.

Koncepciójában kiemelt szerepe van az elitnek, az új nemességnek, az „új világi rend”-nek, mert a szellemiség, a „lelkek reformja” nélkül semmiféle gazdasági reform nem teremthet a magyarságból olyan közösséget, amelyiknek vonzása és összetartó ereje van. Németh László a magyar szétszóródással és magyar siránkozással a „példanemzet”, az „elit nemzet”, a „minőségi társadalom” megteremtésének igényét állította szembe. A tragikus magyar sorsot pozitív feladattá, más nemzetek számára is példaadó küldetéssé akarta változtatni. Bárhová tekintett, mindenről voltak ideális pozitív feladattervei, amelyek lenyűgöző anyagi ismeretükkel és ideális elképzeléseikkel egyaránt a magyarság progresszív életprogramját igyekeztek megszervezni.

A magyarság számára egyaránt veszélyesnek és elfogadhatatlannak tartotta a szocializmust és a kapitalizmust, s eme idegen minták helyett a szellemi-erkölcsi-gazdasági minőségre alapozott, és a – nemzeti sajátosságainkat pozitívan kiteljesítő – harmadik utat ajánlotta.

A népi írói mozgalom vezető ideológusaként a nemzeti megújulást a népből jött értelmiségtől várta. A személyiség magas erkölcsi és szellemi minősége, s e minőség példák révén való – erőszaktól mentes – érvényesítése az igazi társadalmi forradalom. Ezménye az értelmiségi társadalom, amelyben mindenki alkotó módon, értelmiségi szinten végzi munkáját.

Németh László erkölcsi forradalmár volt. Az erkölcsnek tulajdonított legfontosabb szerepet a társadalom alakításában, ezért a szaktudományokat is emberi érdekűvé akarta tenni, a tudás értelmét erkölcsi szempontból ítélte meg.

Az egyes szaktudományokon felülemelkedő organikus kultúra, enciklopédikus műveltség az eszménye. Reformterveiben kifejtette a magyar társadalom teljes megújulásának elgondolását. Gyakorlati javaslatai olykor utópisztikusnak bizonyultak, de legfontosabb eszméi – a minőség, az erkölcs, a nemzeti sajátosságoknak megfelelő társadalmi rend, az európai tájékozottság és a tárgyilagos szembenézés középkelet-európai léthelyzetünk problémáival – ma is égetően időszerűek.

Életművének kivételes nemzeti jelentőségét az is mutatja, hogy ha a magyar kultúrát történeti folyamatában szemléljük, Németh László munkássága igen sok vonatkozásban bizonyul kikerülhetetlennek, sőt magaslati pontnak. A magyar esszé, széppróza, dráma, műfordítás, tudománytörténet, pedagógia, vallástörténet, művelődéstörténet, filozófia, történetírás, ideológiatörténet és még oly sok más terület elképzelhetetlen az ő munkássága nélkül.

Ő maga tanulmányait, esszéit tartotta életműve legfontosabb értékének. Az irodalomtörténet szépirodalmi műveit, regényeit és drámáit

becsüli többre. Életműve azonban organikus egész. Minden részletét az a közös törekvés hatja át, melyet ő maga az értelmiségi ember hivatásaként jelölt meg: „Az értelmiségi ember a legégetőbb teendőket is mindig valami örökkel, a legjobbal, a legideálisabbal akarja összekapcsolni, korrigálni.” Eltökélten magyar nemzeti karakterű és érdekű életműve így oldja fel a nemzeti és egyetemes sokat vitatott dilemmáját. És így oldja föl a hagyomány és újítás ellentétét is. Németh László, a világkultúra legfrissebb jelenségeiben oly gyorsan tájékozódó „európai utas”, a maga gyakorlatában mindegyik műnemében következetesen konzervatív újító, azaz egyszerre értékőrző és új értékeket teremtető. Ebben az a meggyőződése vezeti, hogy csak az az érték nem kallódik el, amelyik képes alakító módon belekapcsolódni a nemzeti kultúra fejlődésvonalába.

Minden munkáját a nemzeti értékek alakításának, gazdagításának szándéka hatja át. Az esszét a nyilvános tanulás műfajának tekintette. A regényíró Németh László a móríci cselekményes epikát a gondolati elemzéssel újította meg, s létrehozta a tudatregény sajátosan magyar változatát. Regényeiben a gazdag lélektani elemzés és társadalomrajz a mítosz egyetemes távlataival társul. Több mint harminc színdarabot magába foglaló drámaírói életműve erős gondolati jellegével, tömör, megemelt drámai nyelvével és az egyetemes távlat érvényesítésével adott új irányt a magyar drámairodalomnak.

Németh László életművének központi gondja a minőség küzdelme a visszahúzó közeggel. Az, hogy hősei többnyire elbuknak ebben a küzdelemben, nem eszméik elhibázottságát, hanem éppen azok eszményi minőségét, az emberi létnek értelmet adó igényességét jelentik.

A magyar sorskérdésekkel szembenéző Németh László írásaiban a részelemeken messze túlmutató jelentőségű a nagy szellem minőségelvű eltökéltsége, nemzetét óvni, emelni igyekvő küldetésvállalása. Sorsjavító nemzeti programjait sohasem más nemzetek ellenében fogalmazta, harci eszközül pedig az őszinteség és a minőség elvét választotta és igényelte.

Görömbei András

NÉMETH László író, esszéista, műfordító (1901. Nagybánya [ma Románia] – 1975. Budapest). Középiskolai tanulmányait a Bulyovszky utcai Kemény Zsigmond, az utolsó két osztályt a budai Toldy Ferenc Főreáliskolában végezte. Magyar–francia szakos bölcész volt, 1920 tavaszán azonban átiratkozott az orvoskarra. 1925-ben elvégezte az egyetemet, a Szent János Kórház cselédkönyves orvosa lett. A *Nyugat* karácsonyi számában jelent meg pályadíjnyertes novellája, a *Horváthné meghal*. Fogorvosi rendelőt nyitott. 1926-ban jelent meg első tanulmánya (*Móricz Zsigmond*). 1927-ben a *Napkelet* munkatársa. 1928-ban meghatározó szellemi élménye olasz- és franciaországi útja. 1929-ben a *Napkeletben* jelent meg első regénye (*Emberi színjáték*). Babits barátságába fogadta. Németh László a *Nyugat* vezérkritikusa lett. 1930-ban Baumgarten-díjat kapott; díját azonban – Hatvany Lajos

támadása miatt – visszaadta. 1932-ben szakított Babitscsal és a *Nyugattal*, majd kiadta egyszemélyes folyóiratát, a *Tanút*. 1934-ben Fülep Lajossal és Gulyás Pállal megindította a *Választ*; a Rádióban az irodalmi osztály vezetője, a *Magyarország* cikkírója lett. 1935-ben csatlakozott az Új Szellemi Front reformmozgalmához; a *Sziget* című folyóirat és a *Magyarságtudomány* munkatársa. A háborús években a *Kelet Népe*nek, Zilahy Hídjának és a *Magyar Csillagnak* a munkatársa. Tanulmányait *A minőség forradalma* címmel gyűjtötte kötetbe. 1943-ban iskolaorvosként nyugdíjba vonult. Ez év augusztus 25-én a szárszói konferencia egyik előadója volt. 1945-ben Püski Sándor hívására Békésre költöztek. Ősztől 1948 decemberéig a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Főgimnázium óraadó tanára. A Nemzeti Parasztpárt számára elkészítette *A tanügy rendezése* című füzetét. Illyéssel a Népi Művelődési Intézet szellemi irányítója, a *Válasz* munkatársa. 1947-ben megjelent *Iszony* című regénye, 1948-ban pedig első műfordítása, Thornton Wilder *Caesarja*. Az ötvenes években némaságra volt ítélve, csak műfordításai jelenhettek meg. 1951-ben Tolsztoj *Anna Kareninájának* fordításáért József Attila-díjjal tüntették ki. 1954-ben súlyosan megbetegedett; betegségéről vezetett naplóját, önmegfigyeléseit adta ki *Levelek a hipertóniáról* címmel. *Galilei* című drámáját 1956. okt. 20-án mutatta be a Katona József Színház. Utolsó alkotói korszakában Sajkodon rendezte be írói műhelyét.

Kitüntetései: 1957-ben Kossuth-díjat kapott, összegét a vásárhelyi gimnázium könyvtárának ajándékozta. 1961-ben a Munka érdemrend arany fokozatával, 1965-ben Herder-díjjal, 1968-ban Batsányi-díjjal és „A megbecsülés jele” elnevezésű szovjet kitüntetéssel jutalmazták.

Főbb művei: *Gyász* (1935), *Iszony* (1947), *Irgalom* (1965) – mindegyik a társadalmi, lélektani, mitológiai és lírai regény határeseté. Drámái: *Villámfénynél* (1936), *Papucsbős* (1934), *Mathiász-panzió* (1940–45), *Szörnyeteg* (1953), *Nagy család* (1962–64). Történelmi drámái: *VII. Gergely* (1939), *Széchenyi* (1946), *Galilei* (1953), *Az áruló* (1954), *A két Bolyai* (1961), *Gandhi halála* (1963). Önéletírásai: *Ember és szerep* (1934), *Magam helyett* (1943).

Teller Ede olyan tudós, akinek tevékenysége befolyásolta századunk történelmét. A szintén szellemóriás Wigner Jenő így nyilatkozott róla: „Teller Ede a legeredetibb gondolkodású ember mindazok közül, akikkel valaha is találkoztam – és ez sokat jelent, ha figyelembe veszik, hogy Einsteint is ismertem.”

TELLER EDE

atomkutatás területén kifejtett világraszóló teljesítménye

és etikai magatartása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Teller Ede 1908-ban született Teller Miksa budapesti ügyvéd és Deutsch Ilona felvidéki bankárleány gyermekeként. Az első négy osztályt a Mellinger-féle magániskolában végezte, ahol rendkívüli szellemi képességeivel és nem túl jó magaviseletével tűnt ki társai közül, majd a nagyhírű Trefort utcai Mintagimnáziumban tanult. A Teller család barátja, Klug Lipót matematikaprofesszor már korán megállapította, hogy a Teller gyerek akkora tehetség, amilyen csak egy, esetleg kettő születik egy században. (A későbbi események igazolták, hogy Klug professzor rászolgált a nevére [Klug = okos – *a Szerk.*]).

Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen kezdte meg, ahol a felvételi vizsgán, amelyet a matematika nemzetközi hírű mestere, Fejér Lipót vezetett, matematikából és fizikából is első helyen végzett. Apja tanácsára azonban hamarosan Karlsruheba ment vegyészetet tanulni, de indulása előtt még megnyerte az Eötvös-versenyt. Később Münchenben Sommerfeld, majd Lipcsében Heisenberg tanítványa volt.

Az első világháború utáni tudományos világ Mekkája Németország volt. Ritkán fordult elő az az emberiség kultúrtörténetében, hogy egy időben olyan sok kiemelkedő tehetség gyűljön össze tanárként ill. diákként, mint akkoriban a német egyetemeken. Ez volt a természettudományok aranykora.

Európa fasizálódásának hatására a Németországban tevékenykedő tudósok egy része, köztük Teller Ede is, az USA-ba vándorolt ki, ahol többek között azon dolgoztak, hogy nemzetközi összefogással megfékezzék a Németországban tomboló „ordas eszmék” áramlását.

Teller 1941-ben ezért csatlakozott a Manhattan-programhoz, amelynek célja az volt, hogy az USA-nak korábban legyen atomfegyvere, mint a náci Németországnak. Németország kapitulációja után – Wignerrel és Szilárddal együtt – ellenezte a atombomba emberek elleni bevetését. Truman elnök és Eisenhower tábornok a tudósok tiltakozása ellenére két bombát dobott Japánra. Az elmúlt fél évszázad tudatos történelemhamisítása eredményeképpen a bomba ledobását eldöntő politikusok és tábornokok hőssé avanzsáltak, köztéri szobrok formájában, barátságos mosollyal fogadják a megtévesztett utókor tisztelgését, miközben az erkölcsi felelősséget a bomba bevetését kategorikusan ellenző, de döntési jogkörrel egyáltalán nem rendelkező tudósok nyakába igyekeztek varrni – nem kis sikerrel.

A vörös színű diktatúrát Teller éppúgy gyűlölte, mint a barnát. Az orosz politikusok egyetlen szavát sem hitte el. Tudósként meg volt győződve arról, hogy a II. világháború után rohamléptekkel militarizálódó Szovjetunió képes lesz hidrogénbombát gyártani. Ezért élharcosa és vezetője lett az amerikai hidrogénbomba programnak. Ez a program megosztotta az amerikai tudóstársadalmat, és Tellert több korábbi barátjától is elidegenítette.

Az utóbbi években nyilvánosságra került dokumentumok, amelyek szerint a szovjeteknek korábban sikerült a hidrogénbombát előállítani, mint az amerikaiaknak, utólag igazolják Teller aggodalmát és álláspontjának helyességét.

A nyolcvanas évek elején Teller kezdeményezésére indult be az SDI védelmi program, amely pusztító támadó fegyverek helyett egy intelligens védelmi rendszer kifejlesztését célozta meg. A rendszer sosem épült ki, de a Szovjetuniót olyan költséges technológiai versenyfutásba hajszolta, amelyben a kommunizmus gazdaságilag kifulladt, és egy puskalövés nélkül térdre rogyott.

Teller Edét sokan tisztelik, sokan gyűlölik, de személyével szemben senki sem marad közömbös. Ez nem véletlen. Egy olyan szellemóriás, akit a természet ragyogó szónoki tehetséggel, szókimondással, makacssággal és heveskedő természettel áldott – vagy vert – meg, törvényszerűen megosztja a közvéleményt. Teller Ede ideális célpontja lett egy mesterségesen szított hisztériának, amelynek célja a hidegháború és a vietnami háború igazi felelőseinek szerecsenmosdatása volt.

A felelősök, a politikusok és a tábornokok magukat hősként ünneptették, egymást kitüntetésekkel halmozták el, sugárutakat, repülőtereket, diadalíveket neveztek el önmagukról, arcképeiket pénzerekre verették. A vietnami háború borzalmaitól megcsömörlött amerikai nép elé bűnbakként pedig Tellert állították, hogy a társadalom a rossz lelkiismeretéből származó rosszindulatot rajta vezesse le.

Teller Ede nevét a kommunista országokban sokáig az ördög szinonimájaként használták. Ismerve a kor értékítéleteinek torzulásait, a kifejezés ma már magasztalásnak tekinthető. A kommunisták ellenszenve csak akkor enyhült – átmenetileg – Tellerrel szemben, amikor kiderült, hogy Teller és Kennedy viszonya minden, csak nem barátságos.

Teller Ede spektroszkópai, molekula- és magfizikai munkái a fizika maradandó becsű eredményei közé tartoznak. Intellektuális zsenialitását még vetélytársai sem kérdőjelezték meg. Ha kutatásainak nem lett volna katonai vonatkozása is, aligha kerülheti el a Nobel-díjat.

Teller Ede, aki a világ sok egyetemén tanult és tanított, három országhoz kötődik: Magyarországhoz, az Egyesült Államokhoz és Izraelhez. Mindhármát egyformán hazájának tekinti.

Tizennyolc éves koráig Budapesten élt. Feleségét, Harkányi Micit kamaszkorában, Budapesten ismerte meg. Szoros kollegiális barátság fűzte a kor magyar származású fizikusaihoz, Neumann Jánoshoz, Szilárd Leóhoz vagy Wigner Jenőhöz. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat tiszteletbeli tagja, a Budapesti Műszaki Egyetem és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem díszdoktora.

Több évtizedes amerikai tartózkodása sem koptatta meg ízes magyar beszédét, és nem változtatta meg félreismerhetetlenül magyaros akcentusú angol kiejtését.

A rendszerváltás óta gyakran járt itthon. Magyarországhoz való érzelmi kötődése kétségtelen. „Hazajöttem” – ezekkel a szavakkal kezdte beszédét 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén a tiszteletbeli tagságról tanúskodó oklevél átvételekor.

Nagysikerű tudományos előadásaiból sugárzott az emberiség szép jövőjébe vetett hite. Magyarországot a műszaki és tudományos fejlesztések lendületes gyorsítására biztatta.

Teller Ede olyan tudós, akinek tevékenysége befolyásolta századunk történelmét. A szintén szellemóriás Wigner Jenő így nyilatkozott róla: „Teller Ede a legeredetibb gondolkodású ember mindazok közül, akikkel valaha is találkoztam – és ez sokat jelent, ha figyelembe veszik, hogy Einsteint is ismertem.”

Higgyünk Wignernek!

Bor Zsolt

TELLER Ede (Edward) fizikus (Budapest, 1908). Felsőfokú tanulmányait a karlsruhei Műszaki Főiskolán, a müncheni és lipcsei egyetemen végezte.

1921–31-ben a lipcsei, 1931–33-ban a göttingeni, 1934-ben a koppenhágai, 1934–35-ben a londoni egyetemen kutató és előadó. 1935–41-ben a George Washington,

1941–42-ben a Columbia, 1946–52-ig chicagói egyetem fizikaprofesszora. 1949–52-ig a Los Alamosi Tudományos Laboratórium igazgatóhelyettese és fizikaprofesszora. 1952–53-ban a kaliforniai egyetem Sugárzási Laboratórium igazgatóhelyettese, 1958–60-ig igazgatója. 1953–75 között a kaliforniai egyetem fizikaprofesszora. 1963–66-ig a Hoover Intézet főmunkatársa.

Elsők között tanulmányozta a termonukleáris reakciókat, jelentős szerepe volt az amerikai hidrogénbomba elkészítésében. Többatomos molekulák színekével és az atommaggal foglalkozik. 1991-től a Budapesti Műszaki Egyetem, 1966-tól a Kossuth Lajos Tudományegyetem tiszteletbeli doktora. 1990-től az MTA tagja.

Kitüntetései: Jospeh Priestley Emlékdíj (1957), Albert Einstein-díj (1958), Enrico Fermi-díj (1962), Robins-díj (1963), Harvey-díj (1975), Sylvanus Thayer-díj (1986), Magyarokért Emlékérem (1993).

A békés, megegyezési rendszerátalakítás vezetője, kompromisszumkötő, nagy reálpolitikusa volt. Jól ismerte a nemzetközi erőtereket, ezek lehetőségeit határozottan és bátran kihasználta. Miniszterelnöksége alatt a nemzet visszaszerezte függetlenségét, kezdeményezésére oszlatták fel a KGST-t és a Varsói Szerződést, vonultak ki Magyarországról a szovjet csapatok, és teremtették meg a politikai demokrácia, valamint a szociális piacgazdaságra való átmenet alapvető intézményrendszerét.

ANTALL JÓZSEF,

az első szabadon választott magyar miniszterelnök
Magyarország megújulásáért végzett tevékenysége

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A nemzeti és közéleti elkötelezettség szellemében alakult Antall József neveltetése. Elmélyedt általános, történeti és közjogi tanulmányai, rendkívül erős szakmai és politikai érdeklődése, kreatív, cselekvő alkata, magasfokú felelősségtudata pályájának első, nagyobb részében a tudomány (Eötvös József, a magyar nemzeti liberalizmus, a magyar oktatásügy és az orvostörténet) területén készítette kiemelkedő alkotásokra. Ennek során vált annak a sok ismeretnek a birtokosává, melyek politikai színre lépésekor oly hamar meggyőzővé tették államférfiúi képességeit.

A pályakezdés éveiben gimnáziumi tanárként az Eötvös József és a Toldy Ferenc Gimnáziumban kiemelkedő pedagógiai munkát végzett. Gyakran összetűzésbe került az oktatás irányítóival, mivel tanítványait az önálló gondolkodásra, a hivatalos tananyagon túli ismeretszerzésre ösztönözte. Tanítványai, akik közül többen kiváló szakemberek, orvosok, mérnökök, kutatók lettek, meghatározó szerepet játszottak a rendszer-váltás folyamatában. 1959-ben eltiltották a tanári pályától.

Elkötelezett politikai tevékenysége először 1956-ban vált ismertté, börtönt és üldöztetést szenvedett miatta. Alkotó emberként bárhova sodorta az élet, az adott körülmények „emberibbé tételén” munkálkodott, olyan feltételeket akart munkatársainak, hogy hasznosan végezzék munkájukat. Az 1960-as évek közepén az orvostörténeti kutatások, e tudományág intézményi rendszerének megteremtése területére került, ahol valóban iskolateremtő tevékenységet fejtett ki. Olyan intézményi

rendszert hozott létre, amely az 1980-as évekre európai mintának számított. A hatalom úgy látta, hogy számára elvont területen kevésbé ártalmas Antall József, vagyis nem kerülhet olyan közegbe, ahol aktív politikai tevékenységet fejt ki. Így a tudomány csendjében figyelte a politikai történelmet, amely aztán 1988-ban fokozatosan az ország élére állította.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdése előtti időszakban nyíltan fellépett a többpártrendszer mellett és a határon túli magyarság érdekében. Írásaival felhívta a közvélemény figyelmét az erdélyi falurombolások, a széttelepítések veszélyeire, mert a környező országokban élő magyarságot a nemzet igen fontos részének tartotta.

Hazai és nemzetközi centrumerők elismert vezéralakja, a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások kiemelkedő tudású vezetője, Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke, a Robert Schumann-díj kitüntetettje, nagynevű külföldi államférfiak nagyra becsült partnere lett. A békés, megegyezéses rendszerátalakítás vezetője, kompromisszumkötő, nagy realpolitikusa volt. Jól ismerte a nemzetközi erőtereket, ezek lehetőségeit határozottan és bátran kihasználta.

Miniszterelnökként egyik legfontosabb feladatának tekintette Magyarország nemzetközi tekintélyének és hírnevének helyreállítását, a világ vezető hatalmainál Magyarország és a határon túli magyarság történelmi szerepének megismertetését és elismertetését. Meggyőződése volt, hogy hazánk helye a demokratikus nyugati államok közösségében van, ide köti kultúrája, történelme és demokratikus szemlélete. A rendszerváltás nehézségei közepette különös figyelmet szentelt a külpolitikának. Tudta, hogy csak megbecsült, tiszteletnek örvendő állam számíthat a demokratikus államok közösségének segítségére, egy új Magyarország felépítésének támogatására.

Miniszterelnöksége alatt a nemzet visszaszerezte függetlenségét, kezdeményezésére oszlatták fel a KGST-t és a Varsói Szerződést, vonultak ki Magyarországról a szovjet csapatok, és teremttük meg a politikai demokrácia, valamint a szociális piacgazdaságba való átmenet alapvető intézményrendszerét. A demokratikus alkotmányosság iránti szilárd elkötelezettségét legkeményebb ellenfelei sem vonták kétségbe. Ezt az ellenzék is tisztelte benne, amit rendkívüli tehetségének, felkészültségének, páratlan lelkierejének, elhivatottságának és fantasztikus taktikai érzékének köszönhetett. Hivatástudattal és ebből táplálkozó ropant lelkiezővel rendelkezett, szerény volt, szolgált, csak az ország boldogulása érdekelte. Példátlan volt önfegyelme, amely különösen a betegséggel szembeni heroikus küzdelmében nyilvánult meg. Az utolsó napig tette a dolgát, valóban betöltötte hivatását, elégett a nemzet szeretetének oltárán.

Kapronczay Károly

ANTALL József politikus, történész (Budapest, 1932 – Budapest, 1993). Antall József kiskisgazda politikus fia. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem–magyar szakos, középiskolai tanári, levéltárosi, könyvtárosi, muzeológusi diplomát, illetve történelem–bölcsészettudományi doktorátust szerzett.

Az Országos Levéltár és a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, az Eötvös József (1954–57), majd a Toldy Ferenc Gimnázium tanára (1957–59).

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtárosa (1960–62). A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár tudományos főmunkatársa, igazgatóhelyettese, megbízott főigazgatója, főigazgatója (1964–91). A Nemzetközi Orvostörténeti Társaság alelnöke (1968–90), az *Orvostörténeti Közlemények* főszerkesztője, a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöke.

Az FKgP egyik újjászervezője (1956. okt.–nov., 1988–89). Az Ellenzéki Kerekasztal-, illetve a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon a Magyar Demokrata Fórum (MDF) egyik fődelegátusa. Az MDF tagja (1988-tól), majd elnöke (1989 októberétől). Az Európa Mozgalom alelnöke (1989-től), Magyar Tanácsának tiszteletbeli elnöke (1990-től). A kommunista rendszer bukása utáni első szabad választásokat követően – 1990. május 2-től – az MDF országgyűlési képviselője, parlamenti frakciójának vezetője, majd Magyarország miniszterelnöke (1990. máj. 23-tól haláláig). Az Európai Demokrata Unió alelnöke (1990-től). A Magyar Piarista Diákszövetség alapítója és tiszteletbeli elnöke. Schumann-díjas (1990).

...a magyar keramikumművészet modern szemléletű, hagyományos technikájú alkotója, aki a falusi kézművesség látásmódjának és a polgári ízlésnek az ötvözésével írta be nevét a művészettörténetbe.

KOVÁCS MARGIT

keramikus

figurális kerámiaművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az 1902-ben Győrött született Kovács Margit 1977-ben halt meg. Volt idő, amikor szinte valamennyi jelentősebb protokolláris alkalomra Kovács Margit kerámiáit illet ajándékozni. Figurái, tálai, vázái fokozatosan váltak elismert szobrászok, festők és grafikusművészek alkotásaival egyenrangúvá. A győri, majd a szentendrei kiállításai állandóan a leglátogatottabb kortárs kiállítóhelyek közé tartoztak – s így van ez ma is. Pályáját gyakori kiállítások, egyre rangosabb bemutatóhelyek és nemzetközi, valamint magyar elismerések jellemzik.

Nevét a művészettörténészek két másik, hasonlóan sikeres pályával, Gorka Gézáéval és Gádor Istvánéval együtt emlegetik. Ez a keramikus triász válik az ötvenes-hatvanas évek művészeti közéletének meghatározójává. A közelmúlt kulturális életét jellemző finom belső mozgások emlékező ismeretében sokat mond, hogy olyan meghatározó szerepű és rangú művészettörténészek, mint Dobrovits Aladár, Kontha Sándor, Katona Imre, Koós Judit, Brestyánszky Ilona – utóbbi az életmű összeállítója – rangos szaklapokban (mint pl. a *Művészettörténeti Értesítő* vagy az *Iparművészeti Múzeum Évkönyve*) méltatták művészetét.

A két világháború építészetét elemző írásában Major Máté éppen úgy kiemeli Kovács Margit műveit, mint az azonos időszak képzőművészetét áttekintő Pogány Frigyes professzor. Meghatározó művészeti viszonyítási pontként emlegeti őt Pók Lajos az 1972-ben a szecesszióról írott, stíluskorszakot elemző könyvében.

Az 1968-ban Pécsen megrendezett I. Országos Kerámia Biennáléről írván Romváry Ferenc is, mint oly sokan, Kovács Margitot a modern kerámiaművészet magyarországi megalapítójának tartja.

Ennyiféle szemléletű szerző méltatásának és a nagyközönség folyamatos érdeklődésének, utóbb a gyűjtők vonzódásának tehát feltétlenül van olyan közös nevezője, amiért Kovács Margitot a modern magyar művészettörténet elismert alkotójának tartjuk.

Összegezve az általa képviselt művészet esszenciáját, úgy vélem, hogy fiatalon, nagy munkabírással és fokozatosan jó műhelyfeltételeket teremtve magának mindent magába gyűjtött, amit a századelő felkínált a keramikusnak: a szecesszió európai áramlataiból elsősorban a Monarchia által képviselt dekorációs rajzolatokat, az angol prerafaelitáktól az organikus motívumokat, az ún. Wiener Werkstättéből pedig a közös műhelymunka gyakorlatát. Európa keleti részén, Bécs, Prága, Budapest szellemi műhelyeiben a szecesszió formagazdagságát a nemzeti hagyományok újrafelfedezése és a nemzetközileg gyorsan terjedő új formavilág ötvözése jellemezte. A kerámia- és szobrászművészet magyar gyárai (az első világháború után az országban maradt Herendi és Zsolnay közül különösen az utóbbi) az új szellemnek megfelelően, de nehézkesebben követték a „divatot”. A kis kézművesműhelyek olcsóbb anyagfelhasználásával természetesen könnyedebben lehetett kísérletezni, és ebben Kovács Margit valóban minden lehetséges formát kipróbált.

Végül is a rá legjellemzőbb festett mázas terrakotta kisplasztikák figuráit egyaránt jellemzik a népművészetből ismerős arc- és életképmotívumok, az európai román és a gótika tömörítő formái, a kompozíciók tagolása. Arcformáiban a bizánci, később a barokkos rajzolatokat alkalmazta, s valamennyi reliefsjét, dísztalát, vázáját egyre több természeti motívum szövi át, amely a hátterekből a figurákba szövődik.

Minden bizonnyal ez a naív, boldog, szinte gyermekesen idilli világkép az a mélyebb ok, amiért sikerét – az 1948-ban Kossuth-díjjal elismert – Kovács Margit haláláig gazdag megbízásokkal gyarapíthatta. Ebben a magyar életkép-idézésben gyönyörködhetett a hegyeshalmi vasútállomásra érkező külföldi, a balatonfüredi borgazdaság vendégserege, az Úttörő Áruház vásárlóközönsége vagy a magyar Külügyminisztérium protokollvendége. Az ő reliefsjeinek mesélőkedve, derűje és gondtalansága a két világháború közötti Magyarország szellemiségétől átvitt – szinte töretlenül, csupán formailag gazdagodva – a második világháború utáni időszakig.

Számtalan díjjal ismerték el a nemzetközi seregszemléken (Milánó, Brüsszel, Monza, Berlin stb.) mint állandó kiállítót, a magyar állam az ő alkotásaival képviseltette magát az emlékezetes 1958-as brüsszeli világkiállításon és a Velencei Biennálén.

A *Cantata Profana*, a gótikus madonnák, a virágos mezők és a madaras reliefs, talak alkotójának utolsó műve a hollóházi római katolikus templom keresztút-relief sorozata.

Kovács Margit a magyar keramikusművészet modern szemléletű, hagyományos technikájú alkotója, aki a falusi kézművesség látásmódjának és a polgári ízlésnek az ötvözésével írta be nevét a művészettörténetbe.

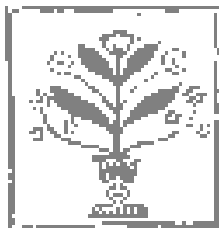
N. Dvorszky Hedvig

KOVÁCS Margit keramikus, szobrász (Győr, 1902 – Budapest, 1977). A népművészet motívumkincsét hasznosító, egyéni elemekben gazdag, érzelmes, játékos kerámiastílusa rendkívül népszerű művésszé avatta. Szentendrei önálló múzeuma a leglátogatottabb gyűjtemények egyike Magyarországon.

Egy budapesti rajziskolában tanult, majd 1926-ban Herta Bucher bécsi keramikus tanítványa lett. 1928–29-ben a müncheni művészeti főiskolán képezte magát tovább. Dániában, majd Franciaországban járt tanulmányúton. Eközben egy ideig dolgozott a híres sèvres-i porcelángyárban.

Műveit számos hazai és külföldi kiállításon bemutatták. Munkásságát 1948-ban Kossuth-díjjal, 1972-ben Állami Díjjal ismerték el.

Változatos színvilágú művei között egyaránt találhatók mázas és máz nélküli darabok. Nevezetesen épületkerámiái is. Vallási témájú munkái közé tartozik a komáromi templom szószékének kerámiadíszje (1937), az *Angyali üdvözlés* (1937, 1967) és a *Halotti beszéd* (1970). Nagyméretű korongolt figurái között van a *Szoptató* (1948), a *Kenyérszelő* (1952) és a többször is megmintázott *Esőleső*. Falusi jelenetet ábrázolnak az *Éneklő lányok* (1953), a *Mátka pár* (1953), a *Szüret* (1955) és a *Párkák* (1958). Legszebb munkái közé tartozik édesanyja portréja.

Puskás és társai történelmet írtak, mert – bevalljuk vagy sem – a nagyvilágban az ő nevüket máig is kívülről fűjják, s bizony sokak számára ők jelentik Magyarországot!

A legendás

ARANYCSAPAT

nehéz időkben bizonyított győzni akarása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Bozsik József, Budai II. László, Buzánszky Jenő, Czibor Zoltán,
Grosics Gyula, Hidegkúti Nándor, Kocsis Sándor, Lantos Mihály,
Lóránt Gyula, Puskás Ferenc és Zakariás József

Citius! Altius! Fortius!

Gyorsabban! Magasabbra! Messzebbre! Ez az emberi igényesség és akaraterő a sportvilág éltető eleme. „Az ember csak akkor játszik, amikor a szó legnemesebb értelmében ember, és csak akkor egészen ember, ha játszik” – írta Friedrich Schiller az esztétikai nevelésről szóló leveleiben.

Amikor manapság a modern ipari társadalomban az emberek 35 órás munkahetet követelnek, alapvetően – remélhetjük – arról van szó, hogy több teret akarnak biztosítani a *homo ludens*nek, a játékos embernek, szembeállítva a kényszerítő körülmények között dolgozó emberrel, a *homo faber*rel.

Nem nehéz meggyőzni a költőt, a filozófust, a társadalomtudóst és a politikust arról, hogy a játék az emberi nem egyik legszebb vívmánya. Igaz, nem tekinthető az evolúció jelenlegi végső termékének, a *homo sapiens* kizárólagos sajátjának, hiszen tudjuk, a játék már az ember kialakulása előtt is létezett, és létezne a Földön az ember nélkül is. Csak rá kell néznünk a játszadozó állatokra, hogy megértsük – ez éltető erő!

A játék örök hajtóerő az olimpiákon is. S valóban: minden olimpia újabb és újabb világcsúcsokkal, fantasztikus eredményekkel vonul be az emberiség történetébe, a sportvilág fényes eredménytárába, sőt – bátran mondhatjuk – mindannyiunk kincsestárába.

Ma sincs megállás: a tegnap bajnokai, edzői azt vallják, hogy a győztes nem pihenhet a babérjain, minden siker után új utakat kell keresnie

ahhoz, hogy megőrizhesse világelsőségét. Az emberi teljesítőképesség szinte határtalan fejlődésében pedig a tudományoknak meghatározó szerepük van. A siker azonban ma már nem csupán egyéni ambíciók függvénye, hanem végső fokon egy nép megnyilvánulása a világ előtt.

„A béke vagy te, Sport!

A népeket egymáshoz fűző szép szalag.”

Pierre de Coubertin e költői szavai máig éltetik az egész sportszerető világot. Megmozgatták a sportoló fiatalokon kívül mindazokat, akik felelősnek érzik magukat országuk, népük jövőjéért. De az olimpiai eszme győzelméért folytatott csatában már példaképekre és nem katonákra van szükségünk! Olyan emberekre, akikre feltekinthetünk, akiknek a példája – legyenek azok sportemberek vagy tudósok – hitet és erőt adhat gyerekeinknek és magunknak is.

A magyar sport nagyhatalomnak számít a sportvilágban, legjobb-jaink nevét a Föld minden részén ismerik. S ezek között is az élen áll az ötvenes évek magyar labdarúgó válogatottja – az Aranycsapat néven híressé vált nemzeti tizenegy. Puskás és társai történelmet írtak, mert – bevalljuk vagy sem – a nagyvilágban az ő nevüket máig is kívülről fűjják, s bizony sokak számára ők jelentik Magyarországot!

A második világháborúból talán még ki sem jutottunk, amikor ide-haza a sportszerető emberek, élen a labdarúgás szerelmeseivel, már megjelentek a romokon, és építeni kezdték a jövőt. Az élet erősebbnek bizonyult a halálnál, felülkerekedett minden rosszon, és határtalan lelkesedéssel bontogatta szárnyait a sportpályákon is. Ebben az időszakban tűnt fel egy fiatal nemzedék, amely kiéhezetten várta azt, hogy emberibb, szebb életet élhessen. S a romokban heverő, teljesen elszegényedett országban hol kereshetett, találhatott több vigaszt, mint a sportéletben? A pályák megteltek, és a sokat szenvedett nép fiai és lányai élni kezdtek, hogy megmutassák a világnak – létezik Európában egy kis nép, s ez a magyar!

Aki megfordult már a világban, számtalanszor tapasztalhatta, hogy ha bemutatkozott valahol és kimondta, hogy magyar, az emberek arca megremegett. Magyar? Akkor az Bozsik, Budai II., Buzánszky, Czibor, Grosics, Hidegkuti, Kocsis, Lantos, Lóránt, Puskás, Zakariás... És nem egyszer sorolni kezdték azt a tizenegyet, amely 1952-ben Helsinkiben olimpiai aranyérmet nyert, amelynek a nevéhez fűződik „az évszázad mérkőzése”, a londoni 6:3-as győzelem, a római stadion felavatása három pompás góllal, s megannyi győzelem a gyepszőnyegen.

Kik – sajnos, ma már így kell fogalmazni: kik voltak – ezek a gyerekek? Szegény, kiéhezett srácok, akiknek csak egyetlen szórakozásra futotta abban az időben – szabadon rúghatták a „kerek bőrt”, s addig

sem kértek otthon kenyeret. A Ferencvárosban csakúgy, mint Kispesten vagy Újpesten, a futball magával ragadta a gyerekeket, s gombaszám teremtek a tehetségek. Volt kiktől tanulni, s voltak, akik tanítsák őket. Még élt a háború előtti évtizedek futballkultusza, éltek a Sárosik, a Bukovik, szóval voltak tanítómesterek.

Az Aranycsapat kialakítása azonban Sebes Gusztáv nevéhez fűződik. Az MTK egykori válogatott játékosa az ötvenes évek Sporthivatalának elnökhelyettese volt, s hozzá tartozott a labdarúgás felügyelete. Ő nagyszerű érzéssel felismerte a tehetségeket, és Bukovi Márton, a neves edző eredeti példáját követve a magyar válogatottban kialakította azt a játérendszer, amellyel megleptük a világot.

Hátravont középcsatár? Ki hallott már ilyet? Hiszen nekik elől kell lenniök, hogy gólokat lőjenek. S mire az ellenfelek rájöttek a turpisságra, már késő volt – a hálójuk kiszakadt a magyar góloktól. Jártuk a világot, és vertük az ellenfeleket. Puskásék nevétől visszhangzottak a lelátók, minden gyerek Puskás akart lenni. De ez nem egyedül az ő érdeme, hiszen egy csapat – az Aranycsapat! – aratta a győzelmeket, ismertette meg a világ legtávolabbi részeit is a *magyar* szóval!

A nemzeti büszkeség jogos és méltó érzés. Egy nép ne felejtse el soha azt, amit hazájának, elődeinek köszönhet. A sportolóknak se. A futbalistáknak se. Puskáséknak se! A példaképekre mindig szükség volt az életben, és most talán még nagyobb szükségünk van rájuk, mint valaha. Nemcsak azért, mert – maradjunk a hasonlatnál – a mai magyar labdarúgás homályba merült, s nagy szükségünk van azokra a példaképekre, akikre hivatkozhatunk, hanem azért is, mert a játék egy nemzet kultúráját is tükrözi. A sport a kultúra szerves része, és ezt egy pillanatig sem szabad elkendőzni, elhallgatni, tagadni. Az egészségesebb, értelmesebb és szebb jövőt csak a múltra épülve tudjuk megteremteni, csak saját kincsestárunkból meríthetünk. S a legendás Aranycsapat a nehéz években mutatott győzni akarásával a legszebb magyar örökségek közé tartozik!

Vándor Kálmán

Az ARANYCSAPAT tagjai (a 6:3-ra végződő magyar–angol meccsnek, az „évszázad mérkőzésének” csapatösszeállítása):

Grosics Gyula (1926), Buzánszky Jenő (1925), Lóránt Gyula (1923–1981), Lantos Mihály (1928–1989), Bozsik József (1925–1978), Zakariás József (1927–1971), Budai II. László (1928–1983), Kocsis Sándor (1929–1979), Hidegkuti Nándor (1922), Puskás Ferenc (1927), Czibor Zoltán (1929–1998).

Művészi alkotások közt ritkaság az olyan, amely hiánytalanul képviseli alkotóját; még kevesebb az olyan, amely az egész nemzet művészetét egymaga képviselheti. ... A Psalmus a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata!

KODÁLY ZOLTÁN

nemzetnevelése

és műveiben a magyar népzene világszínvonalú megszólaltatása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A „teljes kodályi nagyság” felmutatása ma nem éppen gyakori. A „rész-Kodályról” annál többet hallunk! Kodályt, a fenomént, mint a magyar örökség részesét méltatni – ez a feladat nem térhet ki a polihisztor minden tevékenységére... Hiányérzetet Kodály „magyar örökségét” illetően mégsem érezhetünk egy pillanatra sem, mert az a „teljességétől” elválaszthatatlan. Zsenijének köszönhetjük fölösleg nélküli, mélyen megélt élményeinek megírt művészi egyensúlyát, ami magyarságunk tökéletes portréját adja. Műveiben „nem is önmagát” keresi, „népét szívja” teljességgel önmagába, mint a legnagyobb régi klasszikusok.

Vargyas Lajos fogalmazta meg legjobban Kodály önmagán túlmutató nagyságát: „Amikor tudatára ébredünk annak, hogy a mű jelentősége bennünk az idő elteltével egyre növekszik, akkor válik az alkotás számunkra remekművé. Így nőtt meg bennünk a *Psalmus* eddigi élete folyamán. Művészi alkotások közt ritkaság az olyan, amely hiánytalanul képviseli alkotóját; még kevesebb az olyan, amely az egész nemzet művészetét egymaga képviselheti. A *Divina Commedia*, a *Hamlet*, a *Faust*, a *Bűn és bűnbűdés* ilyen alkotás. A *Psalmus* a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata!”

Kodály Zoltán zeneszerzői életművének megalapozója, meghatározója és éltetője (fáradságos, éveket igénybe vevő) népdalgyűjtő munkájából nyert (a népben elevenen élő, szájhagyomány által őrzött) őseredeti, főleg pentaton népdalkincsünk lett. Évszázadok súlya alatt lappangó, rejtve őrzött zenei anyanyelvünk került ezzel felszínre. Ezzel Kodály és Bartók nemcsak megmentette népi kultúránkat a jövő számára, hanem rendszerező tudományos munkájuk mellett a bűvópatakokból nyert élő zeneiségünket a XX. századi magyar zeneszerzés forrásává is tették...

Kodály a magyar népdalokról akkor így írt: „A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férkőzzenek a szívéhez”. Felfedezte Kodály azt is, hogy a „legmagyarabb magyar: a székely”. Ahogy mondta: „Mérhetetlen kincs, s benne különös, ódon tűzben ragyogó ékszerek a székely dalok. Ami a régi kalotaszegi hímzés, a székely kapu a művészetben, az a székely dallam a népzeneben. A kemény életviszonyok közt szigorgó székelynek mintha alig volna hangja az öröme. Legalább java dalolása a bánat és keserűség remeke... Lassanként feldereng egy egységes magyar zenei nyelv képe, egy régi tradíciótól keményre csiszolt, monumentális stílusé...” Ez a felfedezés adta és hozta felszínre „az egész magyarság lelkének tükrét”.

Elveszettnek hitt ősi zeneiségünk felfedezésével Kodály és ikertársa, Bartók együtt lobbantották fel a nemzeti művészet tűzét. Kodály hamar felismerte, hogy „jövőt csak gyermekeken keresztül lehet alakítani”. Az éneket tette a zenetanulás alapjává. A magyar kórusművészet kivirágztatásában is elévülhetetlen érdemei vannak. Ahogy Németh László mondta: „az országot akarta egybeénekelni.” E zeneileg analfabéta országból akart zeneileg művelt országot létrehozni. Hittel hitte, hogy „állni fog a magyar zene zengő tornya”. Hogy már nem Kodály áll az utókor mérlegén: az bizonyos. Mi állunk Kodály mérlegén... Az eredménytelenség több évtized hatalmi politikájának a bűne, mely nem méltó arra, hogy ma itt szót pazaroljunk rá... Kodály a „várakozást hozó” advent szülötte. A népét ostromozó Ady zenei ikerpárja... A költő a *Magyar Messiások*ról ír, „magyar átokról”, kimondván, hogy „üdve nincs a keresztnek, mert semmit sem tehettek”. Viszonzatlan szerelem fűzte népéhez, s szeretne volna neki visszaadni, amit tőle kapott. Kodály mondta: „Múzeum – ellenségei oda szeretnék már zárni az egész magyarságot, hogy majd üveg alatt mutogassák... De hiába. A magyarság még él, nagyon is él, és egyelőre nem akar múzeumi tárgy lenni!” Ezek a sorok mintha fél évszázad után sem vesztek volna semmit aktualitásukból.

Nemcsak idézi, hanem éneke átlényegítésével fel is erősíti nagyjaink költői üzenetét, tudván, hogy újra és újra lelkünkre kell kötnie nemzet-féltő szeretetét. Berzsenyi *Kánon*ában nem véletlenül kiáltja: „Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!” A *Magyar nemzet* című Petőfi-kórusában: „Meddig alszol még, hazám?” s azt, hogy „Mikor ébredsz már önérzetedre?” Vagy Balassit idézve: „Hej, én szegény népem, elszéledett népem, mivé lettél mostanság?”

Nemcsak kérdez, hanem választ is ad Petőfi Kodállal... A kérdés: „Mi lesz belőlünk?”, „Ezt én kérdezem; de jaj, mily kevesen gondolnak vele” – az ajánlott válasz: „Emberségünkéből álljon fönn hazánk!”

Kodály Zoltán vokális alkotásaiban a hit és a hazaszeretet zömében nem választható szét, mert történelmi szorultságunk összeötvöződött nemzeti küzdelmeinkkel a szüntelen edzés eredményeként. De népünk páratlan történelmi sodrása fölé kevesen emelkedtek kitörölhetetlen örökérvényűséggel. Kodály a sallangtalan, megtisztult és átlényegült nemzeti szellem őrizője és megújítója, a nemzeti jellem megtestesítője, a közösségi ének nemzeti imádsággá hevítője.

A múlt énekeit mindig a jövőbe mentő Kodály a vallási kultúrának főleg egyházi népszokásait őrizte és építette művészetébe. A népi áhítatot s annak keresetlen, finom humorérzékét főleg gyermek- és női karai őrzik, amelyekben a liturgikus és profán elemek ötvözete nyújt különös vonzerőt.

A rembrandti fény és árnyék hatalmas kontrasztját Kodály művészete több művében is megdöbbenítő erejűvé növelte. A *Pünkösdlő* „egék fényességét” az előzmények után még vakítóbbá teszi a mélység és magasság megrázó érzékeltetése. De nem kisebb élményt nyújt halk szavú népi imádsága sem: az *Esti dal* „estvélett” érzéseinkkel... amikor az „adjon Isten” el-elakadása az álomba ringató elernyedés varázsát cáfolhatatlanul érzékelteti „szívünk álmát” bátorítva...

A teljes életet élő Kodály parádés pályája az egyik utolsó nagy polihisztort adta a nemzetnek. Legendás szigorúsága féltő szeretetből fakadt.

Kodály mesterfogása, a *Psalmus* után sokan nem hitték, hogy a történelem még hozzásegíti, hogy legyen miért hitével újra kiáltania.

Az ötvenes évek ma már világnyilvánosságra került nemzetrontása, politikai, szellemi, hitbeli és nemzeti elnyomása, történelemhamisítása Kodály lelkét is megindította. Az 1954-ben bemutatott *Zrínyi szózata* című művével újra nagy tömegmozgató erővel hallatta hangját. Arról szólok, amiről azóta sem mer szólni a recenzió, sem egyetlen valamire való krónikásunk! Kései mű „halványságába” burkolódzott az „elhallgatási vágy”, hogy ne kelljen Kodály „dantei üzenetével” szembenéznie. Az élethalálharc kikényszerítő hangja kíséret nélkül drámai kantátává gyúrja s nagy formátumú zenei építménnyé emeli a drámai párbeszédekkel mozgósító, hitben és közösségi felelősségben izzó műveket. A mű alapgondolata, mottója, újra és újra kibuggyanó „Ne bántsod a magyart!” jelmondata ez, mely egyre visszhangzóbb hanggá emelkedik.

Ez a kodályi hang az országos fájdalommal nőtt érzéseket 1954-ben a *Psalmus* és a *Jézus és a kufárok* erejével lobbantotta újra... Kodály legbátrabb tettének nevezhetjük, hogy egy ország elfojtott hangját akkor ő, az egyetlen, aki akkor tehette, kiszabadította, felerősítette, nemzeti harangzúgássá változtatta!

A hazaszeretet kényszerítő hűségével kimondta: „Sehol máshol Magyarországot meg nem találjuk (...) a mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol sincs, csak Pannóniában”. S ez a kis szemelvény – a *Szózat* idézésével (mely akkor nem volt divatban) – lobbantja újra a nemzeti érzést: „A nagy világon e kívül nincsen számodra hely.” Ami jellemző, 1956 után évtizedekig kényszerű némaságra ítélte a hatalom ezt a remekművet...

A csellista, a zeneszerző, a tudós, a népdalkutató, a tanár, a nyelvész, a kemény kiállású közéleti ember több nyelv jó ismerője volt. A *poeta doctus*, a félelmetes memóriájú, hatalmas műveltségű ember *homo politicus*-nak is bevált: a történelem, az irodalom, a nemzeti múlt tökéletes ismerője volt. Dalai, kórusai a magyar irodalom antológiáját nyújtják. Mert mindenre volt ideje.

Bartókot és Kodályt szembeállító jelenünk kultúránk szégyene. Sok nekünk két zseni egy évszázadban? Olyan ez, mintha a tudomány a centrifugális erőt „összeveszejtené” a centripetális erővel! Fájdalommal kérdezem: a világon akadna-e még egy ország („saját szégyenére”), amelyik a maga Kodályát nem veszi be a „nemzeti” alaptantervbe? Hiszem, hogy eljönnek újra a nemzetnek azok a fényes napjai, amikor Kodály „igazgyöngyeit” nem a porba görnyedve kell keresnünk, hanem a nemzet egén találjuk mindet! És hiánytalanul!

Szokolay Sándor

KODÁLY Zoltán zeneszerző, népzene kutató, tanár (Kecskemét, 1882 – Budapest, 1967). A Magyar Tudományos Akadémia elnöke (1946–49), a róla elnevezett zenepedagógiai módszer elindítója, a XX. századi magyar zeneélet egyik legnagyobb alakja. 1900-tól a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára járt, fontosabbnak tekintette azonban zeneszerzés-tanulmányait, melyeket ugyanekkor Koessler János növendékéként folytattott a Zeneakadémián. 1904-ben kapta meg zeneszerző-diplomáját, s ekkor készült első érett műve, az *Este* című vegyeskar Gyulai Pál versére.

Időközben megszerezte magyar–német szakos tanári diplomáját is.

1906–1907-ben Berlinben, majd Párizsban járt. Nagy hatást tett rá Claude Debussy zenéje.

1907-ben a Zeneakadémia zeneelmélet-tanárává nevezték ki, s a következő évtől zeneszerzést is tanított.

1919 elején a Zeneakadémia igazgatójává nevezték ki, a Tanácsköztársaság alatt a zenei direktórium tagjává választották Bartókkal és Dohnányi Ernővel együtt. Emiatt az év őszén felfüggesztették állásából, de 1921 őszétől tovább taníthatott.

A főváros az ötvenéves jubileumára, 1923-ban ünnepi mű írását rendelte meg Dohnányitól, Bartóktól és Kodálytól. Kodály az LV. zsoltár Kecskeméti Vég Mihály XVI. századi költő-prédikátortól származó átköltésére írt oratóriumot *Psalmus Hungaricus* címmel. A felemelő hatású, nagyszerű alkotás végre osztatlan sikert aratott. A *Psalmusszal* Kodály érdeklődése végleg a vokális zene felé fordult. Az első gyermekkarok – *Villő, Túrót eszik a cigány* (1925), *Pünkösdőrlő* (1929) – sikere után számos művet írt különböző kórusokra. A *Magyar Népzene* tíz füzetében 57 eredeti népdalt dolgozott fel zongorakísérettel. A *Háry*

János című daljátékban operaszínpadra helyezte a magyar népdalt, a *Székellyfonó* című daljátéknak pedig minden összetevője (helyszín, történet, szöveg és zene) népi eredetű. A *Marosszéki táncok*ban és a *Galántai táncok*ban zenekarra dolgozott fel népi táncdallamokat.

Saját művei karmestereként bejárta a világot.

Az 1930-as évek vegyeskarai (*Öregek, Jézus és a kufárok, Akik mindig elkésnek, Norvég leányok*) a kórusirodalom csúcsai közé tartoznak. A Magyar Tudományos Akadémia 1934-ben felkérte őt és Bartókot korábbi nagyszabású tervük megvalósítására: a gyűjtött népdalok sajtó alá rendezésére. A főváros ismét nagy művet rendelt Kodálytól, s Buda visszafoglalásának 250. évfordulójára (1936) elkészült oratóriuma, a *Budavári Te Deum*.

A Magyar Tudományos Akadémia 1943-ban levelező tagjává választotta, a kolozsvári egyetem 1944-ben díszdoktorává avatta.

A második világháború után hatalmas szerepet vállalt a közéletben: a Zeneművészek Szabad Szakszervezete elnökévé választották, a Magyar Művészeti Tanács (a kormány tanácsadó szerve) elnökévé nevezték ki, és 1946–49-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tisztét is betöltötte. A hivatalos elismerés jeleként megkapta a Köztársaság Érdemrend nagykeresztjét 1947-ben és 1948-ban az ekkor alapított Kossuth-díjat. Ugyanekkor egyetlen előadás után betiltották a *Cinka Panna* című, a Rákóczi-szabadságharc idején játszódó daljátékát.

1951–67 között megjelent a *Magyar Népzene Tára* öt kötete. A Belga Tudományos Akadémia tagjává, a Nemzetközi Népzenei Tanács elnökévé választotta. Díszdoktorává fogadta több egyetem; Herder-díjat kapott. A Kossuth-díjat még kétszer kapta meg: 1952-ben (nagydíjat) és 1957-ben.

Élete utolsó másfél évtizedében műveivel, írásaival és tekintélyével fáradhatatlanul igyekezett előmozdítani a népdalon és a relatív szolmizáción alapuló zenepedagógia ügyét.

